

Lunds Universitet
Institutionen för kulturvetenskaper

Person och politik
abortlagen och vår människosyn

Filosofie magister Anders Bylander
D-uppsats i idé- och lärdoms historia vt 2010
Handledare: Svante Nordin

Innehåll

Inledning	3
Problemet	3
Syftet med uppsatsen	6
Forskningsläget	7
Abort i Europas lagar idag	8
Rättsfilosofiska förändringar i Sverige	8
Kyrkans syn på människans liv	11
Livets helgd i Sverige	14
Aborthistoria fram till 1974	15
De moderna abortmetoderna	18
1974 års lag	18
Vad innebär en "rätt till abort"?	19
En dödens kultur införs i Sverige	20
1) Fostrets liv underkastas kvinnan	23
2) Abort presenteras som en metod för födelsekontroll	25
3) Fostrets kropp nedvärderas	28
Ett kontroversiellt förslag	29
Samhällsförändringar som motivering för ny lag	31
Modernitetens livssyn i fråga satt	32
Slutsatser	36
Litteratur	40
Upplysningar	42

Person och politik

abortlagen och vår människosyn

Allting börjar som mystik
och slutar som politik.
Charles Péguy

Inledning

Den 29 maj 1974 röstade den nya enkammarriksdagen igenom beslutet att införa den andra svenska abortlagen. Trettio år senare talade politikerna fortfarande om den fria aborträtten som en framgång för kvinnorna. Några var ändå inte nöjda utan ville gå vidare med en utvidgning. Lagen från 1974 gällde bara kvinnor som var svenska medborgare eller bosatta i Sverige. I övriga fall måste socialstyrelsen lämna tillstånd. Det rådde bred politisk enighet om att detta var en brist och att en anpassning till den fria rörligheten inom Europeiska Unionen måste ske. Den socialdemokratiska regeringen tillsatte därför en utredning som i november 2005 lade fram sitt betänkande *Abort i Sverige*, SOU 2005:90. Våren 2007 aviserar den borgerliga regeringen genom sin socialminister, kristdemokraternas ledare Göran Hägglund, att ett lagförslag i utredningens anda skall komma under året. Så skedde också och lagen om vad som kommit att kallas abortturism röstades igenom den 15 november 2007 (Regeringens proposition 2006/07:124). En företrädare för det parti som kom till för att motverka fri abort gick alltså i bräschen för en ytterligare liberalisering av Europas kanske liberalaste abortlag.

Endast två remissinstanser avrådde från den föreslagna ändringen: Katolska kyrkan och den abortkritiska föreningen Ja till livet. De framhöll att Sverige är det enda europeiska land som tillåter abort utan prövning till graviditetens vecka 18, medan merparten av länder sätter gränsen vid vecka 12 och några helt förbjuder abort. Sverige skulle därför riskera att bli slutstation för Europas och världens sena aborter, med en koncentration av svåra, personellt och ekonomiskt krävande fall. En lagändring med innebörden att alla kvinnor från EU-området har rätt till fri abort enligt svensk lag skulle också kunna upplevas som en kränkning av övriga länders mera restriktiva lagar. Den borgerliga regeringen anser i likhet med den tidigare rödgröna dock inte att dessa argument väger lika tungt som kravet att EU-anpassa den svenska abortlagen. Enligt EU:s regler ska ett medlemslands tjänster kunna åtnjutas av alla EU-medborgare. Professorn i europeisk integrationsrätt Ulf Bernitz bestrider påståendet att en lagändring behövs, i *Svenska Dagbladet Brännpunkt* den 1 februari 2007 (se också "Hägglunds abortutspel saknar rättslig grund", *Svenska Dagbladet* den 8 februari 2007). Sverige accepterar inte dödshjälp, bara för att sådana tjänster erbjuds av ett annat EU-land. Inte heller finns någon skyldighet att erbjuda tjänster som är förbjudna i andra länder.

Och, kunde man tillägga: De som vill exportera den svenska abortlagen till hela världen vill knappast ta konsekvensen att svenska medborgare ger sig hän på danska, estniska eller tyska bordeller, bara för att motsvarande legala möjligheter saknas i Sverige.

Problemet

Varför är då abort så kontroversiellt? Hur kan det komma sig att tjänster som i ett land erbjuds av det allmänna i andra länder är belagda med straff? Varför har lagstiftningen i de flesta länder luckrats upp under en period där forskningsläget är stabilt eller snarast förstärker den äldre, restriktiva synen? Individer av människosläktet, av kyrkor, rättssystem och många människor identifierade som personer, aborteras i stor skala av västvärldens demokratier, under en tystnad som kan uppfattas vara lika talande som total. Hur är det möjligt att politiker som i andra sammanhang värnar om den svage vill se en ökad omfattning på abortverksamheten, och

varför har människor som åberopar vetenskap och beprövad erfarenhet så svårt att hålla känslorna i schack?

Det finns en verklighet och historia som förklarar den motsägelsefulla bilden.

1965 års abortkommitté lade fram sitt betänkande *Rätten till abort* (SOU 1971:58) i ett läge då aborter i princip var förbjudna. Lagen från 1938 beviljade undantag från förbudet mot vad som kallades fosterfördrivning på vissa bestämda indikationer och blev så en undantagslagstiftning. Sedan 1975, då den nya lagen trädde i kraft, ses möjligheten att göra abort ingalunda som något beklagligt undantag från en viktig regel. Den är en i sig själv hyllad institution i Sverige. Starka grupper har långa tider varit ovilliga att debattera den. Kvinnors rätt till abort får inte på nytt sättas i fråga. När det blir Sveriges tur att vara ordförande i EU skriver Liberala kvinnor:

Tillgången till preventivmedel, mödrhälsovård och ytterst lagliga, fria och säkra aborter är en ödesfråga för världens kvinnor. I det allra mest intima ligger nyckeln till flera globala utmaningar - kampen mot världsfattigdom och mödradödlighet.

Jämställdhet inom och utanför EU kan aldrig uppnås utan att kvinnors sexuella och reproduktiva rättigheter garanteras. Sverige har en unik chans under vårt ordförandeskap i EU 2009 att lyfta denna fråga. Om EU vill uppfattas som ett modernt projekt som menar allvar med att skapa en rättvis värld måste unionen tala klartext om kvinnors rätt till abort.

Maria Leissner, tidigare partiledare (fp)

Cecilia Wikström, kandidat till Europaparlamentet och riksdagsledamot (fp)

Birgitta Ohlsson, ordf Liberala Kvinnor och riksdagsledamot (fp)

(Leissner/Wikström/Ohlsson 2009)

Särskilt uttrycket "fria och säkra aborter" har blivit en ofta återkommande retorisk figur. Den finns hos partierna och i regeringsarbetet, men också hos fristående myndigheter som RFSU. Cecilia Wikström markerar på ett särskilt sätt brytningen med Västerlandets tradition. Hon är nämligen präst i Svenska kyrkan och har tjänstgjort i den helgedom som har det starkaste symbolvärdet för den svenska kyrkligheten: Uppsala domkyrka. Som riksdagsledamot är hon en ofta sedd frontfigur för nedmonteringen av traditionell kristen tro i vårt land. På sitt personliga program som liberal politiker har hon bland annat ämnet tabubekämpning. (Se newsmill.se/ artikel 2009-03-24). Det kommer att framgå nedan s 11, varför exporteringen av den svenska abortlagen fortfarande innebär skarpt läge i en om än skadad kristen europeisk enhetskultur.

I Europas historia har avståndstagandet från abort nämligen spelat en avgörande roll. Många bibelböcker berör barnet i moderlivet. Man kan läsa Psaltaren 139, Jesaja 49 och första kapitlet i Jeremia, Lukas' evangelium och Galaterbrevet. I kyrkans tvåtusenåriga tradition har teologiska argument mot all fosterfördrivning mobiliserats. I synnerhet har de senaste påvarna inskäppt att ingenting har ändrats, vilket framgår av bl a Johannes Paulus II: *Livets evangelium* (1999) och Joseph Ratzinger: *Christianity and the Crisis of Cultures* (2006). Den katolska katekesen från 1992 är också mycket tydlig. Gud skapar människan i en kvinnas livmoder. Det hon bär under sitt hjärta är ett barn. Denna syn på människan som något gudomligt och okränkbart har under historiens gång kommit att inskrivas i världssamhällets styrdokument. Den finns i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, i Genève-deklarationen och Europakonventionen. Men abortmotståndet härleds inte bara till kyrkans lära. Det åberopar också läkarens långa tradition, alltifrån greken Hippokrates (c 460-377 f Kr) på ön Kos. Den hippokratiska eden kräver av alla läkare att respektera människolivet alltifrån dess begynnelse i moderlivet (Sundström 2001, s 340). Den hållningen drivs alljämt av italienska läkare som tack vare en samvetsklausul kan vägra att tjänstgöra vid abort. I Sverige finns ingen samvetsfrihet. Svenska Läkaresällskapet förhöll sig medgörligt men med stora reservationer, när abortutredningen anno 1971 gick på remiss (SOU 1972: 39, s 203 ff). Sällskapet efterlyser den moraliska aspekten (s 203) och skriver att "lagen icke bör utformas som en allmän 'rätt till abortoperation'" (s 204) och "finner det ... angeläget att sjukvårdspersonal tillförsäkras rätten att slippa medverka i

åtgärder, som strider mot deras personliga övertygelse" (s 205). Sveriges Läkarförbund skriver i sitt svar att "ingen läkare eller annan sjukvårdspersonal får mot sin övertygelse åläggas skyldighet utföra eller medverka vid abortingrepp" (SOU 1972:39 s 202). Olof Djurfeldt citerar en artikel av Sten Borgedahl i *Läkartidningen* nr 38/1969: "Att det är ett politiskt brännbart ämne får icke hindra oss att stå fast vid de etiska normer, som varit vägledande för läkare sedan årtusenden. Avsteg från dessa principer kan bli ödesdigert, det visades klart i rättegången i Nürnberg efter andra världskriget. De läkare som följde sitt lands lagar men bröt mot de internationella reglerna om respekt för människoliv fick med livet plikta för sitt handlande. Riskerar de läkare, som i Sverige utför legala aborter på icke medicinska indikationer att bli ställda till ansvar för detta inför internationell eller framtida svensk domstol?" (Djurfeldt s 82).

Den rakt motsatta uppfattningen att abort är något nödvändigt och naturligt är likaså gammal. I romarriket tillämpades patria potestas, som gav fadern rätt att bestämma över sina barns liv. Denna institution beskriver Régine Pernoud i sin essä "Från objekt till person" ur boken *La femme aux temps des cathédrales* (*Theologia* nr 4/2005). Inte bara ofödda barn utan även född och vuxen avkomma kunde efter faderns beslut få plikta med livet. Det var den kristna kyrkan som med sitt avståndstagande medförde ett slut på sådana bruk. Men samma maktbud för valfrihet har med sekulariseringen kommit tillbaka. Kommunismen har i framför allt de gamla öststaterna lett till statsekonomiskt motiverade ingrepp i människornas liv. I nazi-Tyskland och i Sovjet var politikens rätt att omdefiniera och begränsa människans liv något självklart. Vi ser tendensen att bagatellisera aborten som ett självklart vuxenintresse också i moderna västerländska stater. Inte minst har kvinnans emancipation fått motivera nya attityder. De framträder för svenskt vidkommande i uttryck som "sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter" och "fria och säkra aborter" (se citatet ovan från Liberala kvinnor). Med start i kvinnoförbunden efter Sveriges EU-inträde har en reduktionistisk människosyn vunnit insteg i Sveriges utrikes- och biståndspolitik (SOU 2005: 90 s 25). Hela abortproblemet reduceras till vård av modern, och fostret som mänsklig varelse förtigs. I Sverige har reformivern knutits till föreställningar i folkhemmet, idéer som hade med materialism, positivism och evolutionsteori att göra och som även läkarkåren påverkats av. En utveckling mot fri abort är likartad i övriga Europa, om än inte i alla länder eller utan invändningar.

Detta leder till konflikter med den monoteistiska religionens syn på barnet som en gåva från Gud, helande som en gudomlig möjlighet och människans liv som något heligt och fullkomligt som inte får kränkas. Eftersom denna syn helt genomsyrar den judisk-kristna kulturen och de dokument den avlagt i vår världsdal, och som vunnit anslutning i hela världen, blir en kollision oundviklig. Det är välkänt att kyrkan själv många gånger brutit mot sin bekännelse. Politiken, kyrklig eller världslig, tillmäter sig självhärligt att få bestämma hur heliga skrifter och gemensamma dokument skall tolkas och efterlevas.

FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna (1948) slår fast, i sin tredje artikel, att "envar har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet". Den är emellertid mångtydig ifråga om människolivets gränser. World Medical Association (WMA) utformar samma år Genève-deklarationen, som beträffande läkaretiken säger: "Jag skall upprätthålla den yttersta respekt för mänskligt liv från tiden för befruktningen; inte ens under hot skall jag använda min medicinska kunskap på ett sätt som bryter mot humanitetens lagar" (Sundström 2001, s 340). Detta är i parafraaserad form den ed som uppkallats efter Hippokrates. De avgörande orden "från tiden för befruktningen" har emellertid strukits före det svenska undertecknandet, vilket framgår av nedanstående brev från Gunnar Lönnquist, internationell sekreterare i Sveriges Läkarförbund, som skriver till mig 2005-05-10:

/Genève-deklarationen/ utarbetades och antogs av den då nystartade World Medical Association 1948. Deklarationen antogs också – enligt uppgifter i boken "Etik i vården" av Prof. Gerdt Wretmark – av WHO. I den ursprungliga versionen fanns bl a följande: "Jag skall bibehålla den yttersta respekt för mänskligt liv från tiden för konceptionen". WMA arbetade sedan vidare med att ta fram den s k International Code of Medical Ethics som antogs i sin första version 1948. Enligt Prof. Wretmarks bok låg denna text till grund för ett antal läkarförbunds egna nationella etiska regler.

Sveriges läkarförbund antog sådana 1951. Enligt Wretmark fanns i den versionen också uttrycket "från tiden för konceptionen". Denna passus togs dock bort i revisionen av reglerna som skedde 1968. Istället kom det att stå "--- skall besinna vikten av att skydda och bevara människoliv". Wretmark förmodar att denna ändring kan hänga samman med den svenska abortlagstiftningen (s 116, min anm.).

Declaration of Geneva stipulerar i dagens version att "*I WILL MAINTAIN the utmost respect for human life from its beginning ---*". Dagens version av International Code of Medical Ethics säger inget speciellt om just detta problem men den hänvisar i sitt sista stycke sålunda: "*A PHYSICIAN SHALL observe the principles of the 'Declaration of Geneva' approved by the World Medical Association*".

Olof Djurfelt synes i sin bok bekräfta de förmodanden hos Wretmark som åberopas i citatet. Fram till 1968 gällde Hippokrates' regel också för svenska läkare. Människoliv skulle skyddas alltifrån sin tillkomst i moderlivet. "Det året ändrades emellertid lydelsen till vad Gunnar Björck beskrivit som 'en till intet förpliktande truism': 'Läkaren skall besinna vikten av att skydda och bevara människoliv' - - - Betyder möjligen detta, att de svenska läkarna skulle vara beredda att träda ut ur den internationella gemenskap, som läkarförbunden bildar?" (Djurfeldt s 51 f). Idéhistorikern och riksdagsledamoten (1998 - 2006) Per Landgren, som har haft ett särskilt ansvar för etikfrågor i det kristdemokratiska partiet, pekar särskilt på att Sverige också saknar den samvetsfrihet som är vanlig i andra länder. Man får inte ut sin legitimation som gynekolog utan att ha fullgjort utbildningen, och den innehåller också moment om hur man avbryter ett liv. Det ser ut som att de många vädjandena om samvetsfrihet i Sverige har förklingat ohörda. Så är det, i öppen konflikt med paragraf 16 i 1809 års regeringsform, där vi läser: "Konungen bör ingens samvete tvinga eller tvinga låta", (Djurfeldt s 61, SOU 1972: 39 s 318).

Allt detta handlar om synen på människan och hennes värde. I dag fortsätter striden mellan traditionalister och modernister i Europeiska Unionen och världen över. Forskningen har lärt oss mer om barnen i livmodern. EU-arbetet kräver åtminstone en begränsad samsyn mellan ateister och kristna, för att inte tala om de talrika minoriteter som bebor området. Värdegrundsfrågorna kommer alltmer i fokus. Också i Sverige förs abortdebatten återigen med hetta. Det är därför angeläget att veta hur underlaget för gällande abortlag ter sig idéhistoriskt. Därför behövs både en historisk översikt och ett närmande till den filosofiska grunden för det år 1971 framlagda lagförslaget.

Syftet med uppsatsen

Genom en närläsning av den offentliga utredningen *Rätten till abort* (SOU 1971: 58) vill jag undersöka det arbete som 1965 års abortkommitté presterat. Kommitténs språkbruk och perspektiv skall bedömas med hänsyn till den betydelse och svårighetsgrad dess uppdrag har. Ingående läsning också av remissvaren i *Abortfrågan* (SOU 1972: 39) blir därvid naturlig.

Min aning, som kan komma att bekräftas, är att sekulariseringen på relativt kort tid förändrade statens och den officiella svenska synen på människans liv och så införde en helt annan bekännelse än den som i Västerlandet varit den normala. Det finns en skillnad, kanske himmelsvid, mellan det avkristnade Sverige och den kyrkans värld i vilken vi har våra rötter. Om den skillnaden gäller synen på vad en människa är och vilken plats hon har i universum, är det inga triviala ting vi avhandlar. De är centrala och väl värda belysning och analys, då de för många människor är traumatiska och för andra något helt trivialt.

Efter en begränsad forskningsöversikt presenteras de europeiska abortlagarna och de rättsfilosofiska förändringar som i Sverige gjorde en snabb avkristning av samhällets bärande institutioner möjlig. Därefter skissas den historiska kyrkans bidrag till bilden av människan, först internationellt och sedan på svensk grund. Uppsatsens centrala del är kapitlet "En dödens kultur införs i Sverige" (s 20 ff) med tre underavdelningar. Se även innehållsförteckningen.

Forskningsläget

Per Sundström har i sitt arbete *Det hippokratiska arvet* (2001) placerat in abortfrågan i den allmänna historien. I *Abortetik i ny dager* (1994) hade han redan belyst problemet ur fenomenologiskt etisk synvinkel, med inspiration från den filosof som ville låta etiken ta den operonliga ontologins plats som första filosofi: Emmanuel Lévinas. Sundströms bidrag till diskussionerna berörs nedan ss 15, 33, 38.

Synen på abort som en befolkningspolitisk åtgärd hör hemma i den tidsanda som beskrivs av journalisten och författaren Maja Hagerman i studien *Det rena landet* (2006). Hon har fått stor uppskattning också från fackvetenskapligt håll för sina böcker om vår okända historia.

Jan Persellis doktorsavhandling *Fostersyn i svensk rätt* (1998) pekar på motsägelser i det svenska lagsystemet, då det gäller synen på det ofödda barnet. Abortlagen kommer i konflikt med andra lagrum, där människan i livmodern betraktas som fullvärdig person. När professor Lennart Nordenfelt vid samma institution, Hälsa och samhälle vid Linköpings universitet, hyllades med festskriften *Hälsosamma tankar* (1995), berördes frågan om människovärde i flera av bidragen, bl a med utgångspunkt i det kristna personbegreppet. Teologen Christian Braw har visat hur den sekulära aborten kolliderar med kristendomens eskatologi och skapelsesyn i *Åter till Gud: Trons mönster hos Augustinus* (1994).

I de anförda verken observeras att abort är ett brott mot traditionell normativ pliktetik och belyses från olika utgångspunkter varför en avsiktlig abort kommer i konflikt med vår värdegrund.

Det finns naturligtvis också forskning som angriper problemet ur ett samtidshistoriskt och ibland närmast politiskt dagsperspektiv. Jag har stiftat bekantskap med några svenska arbeten som behandlar övergången från en tidigare kristen abortsyn till en modern sekulär. Gunnel Karlsson går förbi den etiska konflikten då hon menar att abortfrågan handlar om politisk makt. Den har enligt henne sin givna plats i kampen för jämställdhet mellan könen. Vem skall besluta om fortplantningen? lyder temat i "Den känsliga abortfrågan" (Florin/Sommestad/Wikander, red 1999 s 137). Till uppsatsen hör en historiskt anlagd forskningsöversikt.

Stefan Swärd går också förbi etiken och belyser i ett statsvetenskapligt perspektiv den process av utredning och opinionsbildning som ledde fram till 1974 års abortlag. Erika Alm ser det inre sammanhanget mellan olika projekt riktade mot människans kropp och kön i de politiska utredningarnas Sverige. Hon behandlar abort, men också andra sidor av kroppsupplevelsen och könet i sin avhandling "*ett emballage för inälvor och emotioner*" (2006). Detta arbete fokuserar en rad etiska vägval och innehåller en omfattande forskningsöversikt. Bland de verk som anförts märks Lena Lennerheds bok om den debatt som ledde fram till abortlagens liberalisering, *Frihet att njuta: Sexualdebatten i Sverige på 1960-talet* (1994). Genom ett hedonistiskt perspektiv erbjuder Lennerhed kontraster och komplement till Karlssons uppsats, Swärds bok och den traditionella synen på abort.

Det kommer att framgå av min uppsats att 1965 års abortkommittés redovisning *Rätten till abort* (SOU 1971: 58) var ett politiskt beställningsjobb. Kan något liknande sägas också om en del av den svenska forskning som sedan dess ägnats området? Vissa författare överger inte bara det traditionellt kristna utan också det etiska perspektivet för ett samhällsanpassat sätt att villkora barnet. Det som efter befruktning finns i livmodern betraktas som något hypotetiskt, trots att det redan lever med egen puls. Abort anses bara beröra kvinnan och torde av många betraktas som ett slags satsförkortning, en hyfsning av de vuxnas sociala ekvation. Man läser av ytan, och den moraliska bedömningen av barnets död lyser med sin frånvaro. Vi förväntas visa upp ett beteende som om bara en likgiltig abstraktion hade övergetts, när en mänsklig individ har fått sluta sina dagar.

Kritiken mot denna sekulära agenda behöver inte nödvändigtvis ha kristna, muslimska eller ens religiösa förtecken. Den kan med fördel levereras från medicinskt håll med utgångspunkt i läkaretiken.

Abort i Europas lagar idag

Europas länder kan med avseende på idag gällande abortlagar indelas på följande sätt. Indelningen bygger på betänkandet *Abort i Sverige*, SOU 2005:90.

1. Länder med mycket restriktiv abortlagstiftning är Malta, Portugal, Spanien, Irland och Polen.

2. Länder som prövar sociala och medicinska skäl vid alla aborter är länderna där det är förhållandevis lätt att få abort beviljad, men där skälen alltid prövas: Här finner vi Belgien, Cypern, Finland, Island, Israel, Italien, Luxemburg, Storbritannien och Schweiz.

3. Alla övriga europeiska länder har fri abort under en del av graviditeten. Abort beviljas alltså utan prövning fram till vecka 10, 11 eller 12. I Nederländerna är gränsen vecka 13 medan Sverige skiljer ut sig genom att tillåta abort utan prövning fram till vecka 18.

I Nederländerna, Frankrike, Italien, Luxemburg och Belgien gäller obligatorisk väntetid på fem till sju dagar, medan Tyskland bara har tre dagars väntetid som krav. Övriga länder, Sverige inkluderat, kräver ingen betänketid.

I Finland, Cypern, Storbritannien och Island används ett tvåläkarsystem i någon form.

Som framgår är Sverige det enda land i Europa där abort utan prövning medges fram till graviditetsvecka 18. Sverige har inte heller något tvåläkarsystem längre, obligatorisk väntetid eller restriktioner i någon annan form. Vårt land har de högsta abortsiffrorna per tusen kvinnor i EU, och kurvan är alltfjämt (2008) på väg uppåt. Den svenska politiken på området betraktas även av dess tillskyndare som misslyckad. För att möta kritiken tillsatte regeringen en arbetsgrupp under psykiatrisamordnaren Anders Milton (Ramel 2008, *Dagen* 2008-04-11).

Rättsfilosofiska förändringar i Sverige

Människan är en samhällsvarelse och styr sitt liv genom ett reglerat beteende. Det sociala spelet tar form inom begränsningar som formuleras i lagar och förordningar, men också i utsagda, oskrivna regler. I demokratier tillkommer författningarna genom majoritetsbeslut. Det anses självklart att statsskicket och lagarna tillhör en högre ordning än det naturliga livet. Detta synsätt är särskilt påtagligt i Sverige, något som har med den svenska grundlagen, 1809 års regeringsform, att göra, men också med den rättsfilosofiska utvecklingen efter Axel Hägerström (1868 - 1939) och med vår syn på demokrati. Det folksuveräna Sverige räknar uteslutande med en positiv, i majoritetsbeslut stadgad rätt, inte med någon av människan oberoende naturlig moralisk lag (Strömberg s 80 - 87). Detta skiljer oss från flera protestantiska och framför allt katolska kulturer. I Sverige finns ingen författningsdomstol, av naturliga skäl, eftersom det inte finns någon författning (konstitution). Detta meddelar professor Olof Petersson vid Studieförbundet Näringsliv och Samhälle med hänvisning till Demokratirådets rapport 2004. Och Anne Ramberg, generalsekreterare i Advokatsamfundet, skriver:

I Sverige finns en gammal förvaltningskultur. Centrala myndigheter har dessutom på senare tid till stor del tagit över vad som tidigare var regeringens roll som administrativ slutinstans. Till skillnad från länder som Tyskland, Frankrike och England har Sverige som bekant inte någon författningsdomstol. Normprövningsuppgiften ankommer i stället på alla domstolar, och särskilt förvaltningsdomstolarna har i Sverige uppgifter som i vissa avseenden liknar en författningsdomstols.

Frågan är emellertid om inte tiden nu är mogen att (igen) överväga behovet av en

särskild författningsdomstol. En sådan domstol framstår som särskilt viktig i ett klimat där domstolarna i konstitutionella frågor intar en så försiktig hållning som hittills varit fallet. Om inte domstolarna är beredda ta detta ansvar och fullgöra uppgiften att bevaka respekten för grundnormerna genom att utföra sin normprövningsuppgift, och om inte samhället är berett att tillskapa rimliga förutsättningar för denna uppgift, måste enligt min mening frågan om införande av en författningsdomstol på allvar resas. Av tradition har svenska politiker avvisat tanken på en maktförskjutning av sådant slag som en författningsdomstol otvivelaktigt innebär. Detta motstånd grundar sig i huvudsak på farhågan att politisk makt förs över till ett icke politiskt organ. Den redan kontroversiella frågan om utseende av domare till de högre domstolarna blir naturligen än mer betydelsefull i ett samhälle där juristerna ges en större roll i normbildningsprocessen. Men även gränsdragningsproblem kan uppstå, t.ex. i frågan om hur en separat författningsdomstol skulle förhålla sig till Högsta domstolen och Regeringsrätten vad gäller samordning och kompetensfördelning. (*Advokaten* nr 8/2003, s 4 f)

Beträffande det nuvarande lagrådets roll ställer Ramberg en intressant fråga. Skall lagrådet tilldelas en starkare makt, rentav en vetorätt mot grundlagsstridiga lagförslag, eller skall lagrådet även framgent vara ett rådgivande organ till regering och riksdag? Är lagrådet en oberoende institution eller är risken att lagrådet uppfattas som regeringens förlängda arm? För den som ifrågasätter om den ivrigt tillkämpade aborträtten är juridiskt hållbar är Rambergs frågor brännande och – retoriska.

Den utsaga som görs i en lag eller rättsregel är enligt den svenska rättspositivismen nämligen en rent positiv sådan, utan något underlag utanför den demokratiska beslutsprocessen. Det som gäller är den skrivna texten, inte någon bakomliggande anda eller naturlig sanning. Men den positiva rätten är inte tillräcklig för att vi ska kunna leva ett bra liv. Vi behöver också massor av oskrivna "lagar". Det är t ex inte längre förbjudet att vara otrogen i äktenskapet men anses likväl omoraliskt, eftersom det bryter ett kategoriskt imperativ som vigselceremonin är uttryck för. Att ta lätt på sitt förhållande leder till både lidande och kulturkrockar, eftersom det får betraktas som rimligt att ta vigseln eller förlovningen på allvar. Föreställningen om en rätt som omfattar alla människor oberoende av stat och bekännelse bär namnet naturrätt. Förr låg denna till grund för ländernas lagar, men idag är sambanden mellan naturrätten och den positiva rätten uppluckrade och oklara. Naturrätten lever emellertid kvar i folkrätten och i FN:s, EU:s och andra överstatliga deklARATIONER. Som framgått finns den i många gemensamma dokument. Till dessa hör Förenta Nationernas förklaring om de mänskliga rättigheterna, i Barnkonventionen, Genève-deklARATIONEN och Europakonventionen, i läkaretiken, i Frankrikes och Förenta staternas förklaringar av sin självständighet och i det moderna Tyskland alltsedan 1949 (Strömberg ss 33, 39 f, 81f). Naturrätten finns också i sedvanerätten med vars stöd gamla släkter och bolag förvaltar sina egendomar. Det finns med andra ord exempel på att naturrätten kan väga tungt också i moderna domstolar.

En del länder har funnit angeläget att anknyta sin lagsamling, den positiva rätten, till de i världen gemensamma föreställningarna om en naturlig rätt. Det har skett t ex genom författningsdomstolar i Tyskland, Italien, Frankrike och USA. Sådana domstolar kontrollerar att nya lagförslag inte strider mot folkens och nationernas rättsföreställningar och traditioner. Sverige har alltså ett lagråd, men saknar författningsdomstol och anses av många kritiker inte tillräckligt ha förebyggt godtycke i lagstiftningen. Så skriver Anders Björck i ett brev till mig (2000), och en grundlagsutredning pågår sedan 2008. Våren 2009 pågår Medborgarrättsrörelsens namnupprop för inrättande av en svensk författningsdomstol. Bakgrunden framgår av rörelsens rapportserie, t ex *Statlig opinionsbildning är diskriminerande* (2008), *Vem äger medborgaren?* (2007) med flera arbeten. Verksamheten inom Medborgarrättsrörelsen ansluter till den statliga utredningen om en huruvida en svensk författningsdomstol bör inrättas (SOU 2007: 85).

Bakom händelserna ligger det faktum att Axel Hägerströms värdenihilism har haft ett stort inflytande i Sverige. Den hävdar att utsagor om någots värde, t ex vad som är gott och rättvist, inte innehåller någon information om verkligheten och därför är att betrakta som teoretiskt sett

meningslösa. För en normativ etisk regel som "Du skall icke dräpa" finns ingen annan grund än människors föränderliga vilja. Det praktiska problemet med den får därför lösas politiskt, alltså med maktmedel. Hägerström säger i ett föredrag på 1920-talet:

Rätten skall vara positiv, dvs. just en, uteslutande genom statens vilja bestämd rätt. Därför får man icke betrakta staten såsom ägande sitt väsen i en redan bestående naturlig rätt, såsom Gierke gör, utan staten måste själv vara fullkomligt oberoende av all rätt, men däremot själv vara förmögen att giva rätt, vilket betyder, att den själv genom sin vilja måste kunna suveränt, utan alla på förhand givna band, avgöra över rätten. Därför måste staten tilldelas en absolut fysisk makt. - - - Staten måste vara absolut på det sättet, att den härskar fullkomligt utan alla skrankor - - - . Emellertid ligger däri också inneslutet, att staten själv är absolut även i det avseendet, att den själv i motsats till individerna, som stå under dess makt, är obunden av all plikt. Den är absolut – både sinnligt och i avseende på de moraliska banden." (Hägerström s 259)

Att den positiva rättens lov gått att sjunga på detta sätt efter andra världskriget kan betvivlas. Ändå blev den åsikt Axel Hägerström företrädare, kallad Uppsalaskolan, helt avgörande för utformningen av det svenska rättsväsendet under förra seklet. De främsta företrädarna var lärjungarna Wilhelm Lundstedt i Uppsala och Carl Olivecrona i Lund. Lundstedt menade att rättens grund är den rena nytta, sedd i ett samhällsperspektiv. Olivecrona betonade att samhällets våldsmonopol är nödvändigt för ordning och samlevnad. Tillsammans med dansken Alf Ross i Köpenhamn bildade dessa tänkare innertrion i vad som kallas den skandinaviska rättsrealismen. Enligt den finns inga naturliga mänskliga rättigheter av det slag som Förenta Nationerna och dessförinnan Nationernas Förbund antagit. Det finns av naturen ingen moralisk världsordning. En sådan uppkommer först när människorna organiserat sig i samhällen och där kommit överens om vad som är nyttigt och nödvändigt för en väl fungerande samlevnad. Människan är alltså inte av naturen given de eller de rättigheterna, utan får del av dem endast genom att ingå i ett samhälle som bestämmer över henne men garanterar hennes liv i kollektivet. Det är enligt denna syn till samhället, inte till Gud eller naturen, vi har vår primära relation. Detta motsäger den katolska katekesen, se artikel 2273, s 10 nedan. För närmare belysning av dessa sammanhang, se förslagsvis Nordin s 118 – 128 och Strömberg s 65 – 79.

Ett problem för all positiv rätt är att det hela tiden uppstår situationer som lagen inte förutsett. En skattelagstiftning där kryphålen successivt måste täppas till erbjuder många exempel. Vad som tillämpas är en s k social ingenjörskonst, uttrycket myntat av Karl Popper, som innebär successiv reglering inom en pragmatik. En nationell sådan kan förstås inte gälla hela världen. Ett land står inför en övermäktig angripare lika hjälplöst som inför en naturkatastrof. Därför kommer naturrätten till hjälp när världssamfundet ingriper. Anstiftaren av ett krig eller en terrorattack är skyldig under straffansvar till ett allvarligt brott, med eller i frånvaron av nationella lagar som stöder sanktionen. I Nürnbergprocessen efter andra världskriget anklagades ett antal tyska officerare för "brott mot freden" och "brott mot mänskligheten" såväl som för i folkrätten angivna krigsförbrytelser. Nationalsocialistiska arbetarepartiet stämplades tillsammans med SS, Gestapo och säkerhets tjänsten som brottsliga organisationer. På så sätt gjorde segrarmakterna tydligt att det finns ett världssamfund som inte kan tillåta att vare sig enskilda eller stater betar sig hur som helst mot sina medmänniskor eller undersåtar. Hitler hade helt förlitat sig på den positivistiska rättsuppfattningen när han stiftade lagar för utrensningar och angiveri under förintelsen och på så sätt orsakade rättssamhällets upplösning (Strömberg s 81). Idag är internationella tribunaler och domstolar en självklar del av världsordningen. Det är ett uttryck för att naturrätten har kommit att framstå som oundgänglig.

Men i ett land taget för sig kan det vara mycket svårt att hävda naturrättsliga principer som kommer i konflikt med en positiv lag. Abortlagar erbjuder många exempel på detta. Sommaren 2004 polisanmälde filosofie licenciaten i teoretisk filosofi Ingvar Horgby tillsammans med mig två riksdagsledamöter för hets mot folkgrupp. Skälet var att dessa propagerat för en utökad aborträtt genom abortturism. Jan Persellis doktorsavhandling *Fostersyn i svensk rätt* (1998) gav nämligen flera exempel på att ofödda barn av svensk lag betraktas som fullvärdiga personer. *Ärvdabalken* ser människan i livmodern som laglig arvinge utan inskränkning under hela

graviditeten. Ett foster vars far har dött ska få sina intressen bevakade av en god man, även om fostret var noll veckor gammalt då fadern dog. Men ingen av de frågor vi ställde besvarades av de juridiska instanserna, fastän vi fortsatte ända upp till Riksåklagaren. Polisanmälan väckte stor uppmärksamhet i media, men varje judiciell instans avböjde att göra en förundersökning och hänvisade bara till att abort är tillåtet. Våra lagar ser alltså de ofödda barnen som personer och rättmätiga arvingar, men de får trots det avlivas enligt abortlagen.

Kyrkans syn på människans liv

Abortkommittén 1965 vill att riksdagen skall införa en rätt till abort. Bevekelsegrunderna är rent politiska och de hänsyn som tas gäller nästan helt huruvida ingreppet kan göras utan medicinska risker för kvinnan (jfr Alm s 180). Betänkandet tar alltså mycket lätt på det faktum att en abort innebär att ett liv släcks och att varje människa, "av födsel och ohejdad vana", tillhör en tradition och inte kan vara oberoende av dess etiska dimensioner. När barnets giltiga rättsstatus avfärdas och man med hjälp av nya perspektiv och termer vill göra avkomman till den havande kvinnans egendom, tas den rättspositivistiska synen på rätt och fel för given. Detta sker i öppen konflikt med gällande abortlag från 1938 och den traditionella synen på föräldrar och barn, som ger samma personstatus åt alla. Den europeiska kulturen har ju genom tvåtusen år, den nordiska i tusen år, präglats av kristen tro. Enligt den monoteistiska religionen är människan en person alltifrån konceptionen (se nedan denna sida samt s 9 ff och 29 ff). Varje försök att avbryta en kvinnas havandeskap är en omoralisk och förkastlig handling. Termen för detta är sedan den kristna kyrkans första tid abortus provocatus, provocerad eller uppsåtlig abort eller fosterfördrivning.

Abortkommittén tar ingen hänsyn till detta. Den gör på flera ställen i sitt sjätte kapitel, "Förbudet mot abort", bedömningen att tidsenliga subjektiva värderingar snarare än biologisk verklighet bör avgöra abortlagens utseende. Religiösa och kulturella hinder för reformen kan avfärdas som omodernt, förindustriellt tänkande (SOU 1971: 58 s 100). "Vad som eftersträvas är jämställdhet mellan könen." Mest pregnant framträder attityden i formuleringen att "människor i allmänhet står främmande för den rent biologiska synen på graviditet" (s 104). Folk anlägger i stället vad kommittén betecknar som en "dynamisk" syn, där fostrets människovärde görs avhängigt – via kvinnans subjektiva känslor – graviditetens olika stadier. Detta är ett sätt att säga att fostret inte har något annat värde än den havande kvinnan är beredd att tillmäta det. Brottet med traditionen blir totalt, liksom subjektiviteten, medan kyrkans syn genom alla tider strävat till objektivitet inom den rådande vetenskapens ramar.

De spontana aborter och missfall som sker utan mänsklig avsikt får ingen moralisk dimension. Det är de avsiktliga aborterna, uppsåtet att döda, som medför ansvar och samvetsqual, ett lidande som har satt spår i skönlitteraturen. Om vi för en stund glömmet betänkandet kan vi se på tre skönlitterära exempel som visar att människan i en kristen eller eljest religiös kultur i högsta grad berörs av sina etiska val. Man kan provocera fram ett missfall genom kroppsansträngning. En sådan händelse skildras av Vilhelm Moberg i romanen *Mans kvinna* (1933). Denna avsiktliga provokation är alltså för kyrkan lika förkastlig som det självsvåldiga ingreppet med strumpstickor i Jan Fridegårds *Offer* (1937). Kyrkans fördömande av fosterfördrivning gällde *avsikten* att låta barnet omkomma. Det betyder att även laglig abort vid sjukhus som den skildras av Christine Falkenland i *Släggan och stüdet* (1996) strider mot kyrkans lära. Uppsåtet att döda bryter Guds lag alldeles oavsett hur människans lag, den positiva lagen, och de naturliga omständigheterna ser ut. Förhållandet mellan naturlig och positiv rätt har förklarats av Thomas av Aquino. Hans bidrag är sedan dess en bärande del av den kanoniska rätten, "jus canonicum" (Strömberg s 18).

Resonemanget bakom abortförbudet framgår av den katolska katekesen, vars syn på människa och foster vann full anslutning från alla svenska kyrkor och frikyrkor i den remissomgång som följde på abortkommitténs betänkande. Eftersom den katolska grundsynen på mänskligt liv varit avgörande för normbildning och lagstiftning i Sverige och världen, anförs här ett längre sammanhang ur katekesen:

2270 Det mänskliga livet skall absolut respekteras och beskyddas från och med konceptionsögonblicket. Från och med första ögonblicket av sin existens skall en mänsklig varelse få sina personliga rättigheter erkända, däribland varje oskyldig varelses okränkbara rätt till liv.

Förrän jag danade dig i moderlivet utvalde jag dig, och förrän du lämnade modersskötet, helgade jag dig (Jer. 1:5).

Benen i min kropp var inte gömda för dig, när jag bereddes i det fördolda, när jag bildades i jordens djup (Ps. 139:15).

2271 Från det första århundradet har kyrkan förklarat att varje framkallad abort är något moraliskt ont. Denna lära har inte förändrats. Den förblir oföränderlig. Direkt abort, dvs avsedd som mål eller medel, står i allvarlig motsättning till den moraliska lagen:

Du skall inte döda ett foster genom fosterfördrivning, och du skall inte låta ett nyfött barn förgås.

Gud, som är livets herre, har åt människan anförtrott den höga uppgiften att tjäna livet, och människan skall på ett sätt som är henne värdigt fullgöra den. Livet måste därför skyddas med allra största omsorg alltifrån konceptionen: abort och barnamord är avskyvärda brott.

2272 Formell medverkan till abort är en svår synd. Kyrkan bestraffar detta brott mot det mänskliga livet med det kanoniska straff som kallas "exkommunikation". Den som utför en abort ådrar sig exkommunikation *latae sententiae*, "genom själva faktum att brottet begås", i enlighet med de villkor som kyrkorätten föreskriver. Kyrkan vill inte på detta sätt inskränka utrymmet för barmhärtigheten. Kyrkan visar på allvaret i det brott som begåtts och på den obotliga skada som tillfogats den oskyldiga mänskliga varelse som blivit dödad, dess föräldrar och hela samhället. (1463)

2273 Varje oskyldig mänsklig individs oförytterliga rätt till liv utgör *en grundläggande beståndsdel i samhället och dess lagstiftning*: (1930)

"Människans oförytterliga rättigheter som person måste erkännas och respekteras av det mänskliga samhället och dem som har politisk auktoritet. De mänskliga rättigheterna är inte beroende av individer eller föräldrar och utgör inte heller en koncession från samhällets eller statens sida; de tillhör människans natur och är förbundna med människan som person på grund av den skaparhandling från vilken hon hämtar sin existens. Bland dessa rättigheter måste man nämna rätten till liv och fysisk integritet för varje mänsklig varelse från och med dess konception till döden."

"I det ögonblick en formulerad lag berövar en kategori mänskliga varelser det skydd som samhällets lagstiftning skall ge dem, förnekar staten därmed allas likhet inför lagen. När staten inte ställer sin kraft till förfogande för alla sina medborgares rättigheter, framför allt de svagastes, hotas rättsstatens själva grundvalar Som följd av den respekt och det skydd som borde tillförsäkras ett barn från och med dess konception, bör lagen tillhandahålla lämpliga straffsanktioner för varje avsiktlig kränkning av dess rättigheter."

2274 Eftersom fostret skall betraktas som person från och med konceptionen skall dess integritet försvaras, det skall omhändertas och vara föremål för medicinska åtgärder, i den mån detta är möjligt - liksom varje annan mänsklig varelse.

Prenatal fosterdiagnostik är moraliskt tillåten, "om den respekterar embryots och det mänskliga fostrets liv och integritet, och om den är inriktad på att rädda dess liv eller bota det som individ Den står i allvarlig motsättning till den moraliska lagen när den som resultat av undersökningarna räknar med eventualiteten att framkalla en abort. En diagnos kan inte vara identisk med en dödsdom".

2275 "Ingrepp på det mänskiga embryot skall anses tillåtna på villkor att de respekterar embryots liv och integritet och inte medför orimliga risker för det utan har som avsikt att det blir botat, att betingelserna för dess hälsa förbättras eller att det överlever som individ."

"Det är omoraliskt att producera mänskliga embryon som skall utnyttjas som tillgänglig biologisk materia."

"Vissa försök att göra *ingrepp på kromosomerna eller den genetiska arvsmassan* är inte av terapeutisk art utan vill producera mänskliga varelser som väljs ut efter kön eller andra förutbestämda kriterier. Sådana manipulationer strider mot den mänskliga personens värdighet, dess integritet och dess identitet, som är unik och inte kan upprepas."

(*Katolska Kyrkans Katekes* 1996 s 595 - 597)

En konsekvens av ovanstående blir att en lag som tillåter abort inte är någon lag i egentlig bemärkelse, då den har våldets karaktär. En lag måste vara rättfärdig, förklarar Johannes Paulus i anslutning till Augustinus och Thomas av Aquino. "(V)arje mänsklig lag har karaktären av lag i den mån den kan härledas från naturlagen. Om den i något stycke avviker från naturlagen, är den inte längre en lag utan lagens förfall." (Johannes Paulus II 1999, s 96) Den kompromisslösa synen på människolivet som ett Guds okränkbara verk är fortfarande genomgående i den katolska världen. De två senaste påvarna har kommit varje hopp om ändring på skam. Johannes Paulus II och Benediktus XVI är båda lika kompromisslösa i sina skrifter. Hur väl förankrad i katolsk praktik doktrinen om människolivets helighet är framgick med all tydlighet när Moder Teresa var inbjuden till presidentparet Clintons bönefrukost i Vita huset. Hon höll där ett tal som innehöll följande ord. "Var snälla! Döda inte barnet. Barnet är Guds gåva till familjen." Hennes fortsättning är lika klar som katekesen.

Men jag känner att vad som främst förstör friden är abort, för detta innebär krig mot barnet, ett direkt dödande av det oskyldiga barnet, mord initierat av modern själv. Om vi accepterar att en mor kan döda t.o.m. sitt eget barn, hur kan vi kräva av andra att inte döda varandra? Hur kan vi övertyga en mor att inte låta utföra abort? Som alltid måste vi övertyga henne genom kärlek, och vi påminner oss att kärlek innebär att vara villig att ge tills det gör ont. Jesus gav t.o.m. sitt liv för oss. Den mor som funderar på abort bör få hjälp att älska, d.v.s. att ge, fast det kullkastar hennes planer - - - Genom abort lär sig modern inte att älska utan hon t.o.m. dödar sitt eget barn för att lösa sina problem. Och genom abort får fadern budskapet att han inte behöver ta något som helst ansvar för barnet han är upphov till. Det är troligt att den fadern försätter andra kvinnor i samma svåra situation. På så sätt leder en abort bara till fler aborter. Varje land som accepterar abort lär inte sitt folk att älska utan att använda vilket våld som helst för att få vad de vill ha. Det är därför som abort är den största förstöraren av kärlek och frid. (Moder Teresa s 9)

Livets helgd i Sverige

När förslaget till ny abortlag 1972 gjordes till föremål för en remissrunda, framgick det mycket tydligt att de kristna kyrkorna och folkaktionerna, inklusive politiska grupperingar som KDS och kristna socialdemokrater, uppfattade förslaget som oförenligt med kristen tro och svensk lag (SOU 1972: 39 s 274 - 283, 287 - 304, 307 - 324, 328 - 341, 345 f, 349 - 369, 373). Snart sagt varje kristen gruppering slöt entusiastiskt upp bakom ärkebiskopens helt avvisande utlåtande. Svenska Kyrkans Lekmannaförbund ser i den eugeniska indikationen i 1938 års abortlag "samma materialistiska livssyn som den nationalsocialistiska med sin gradering av människoliv efter förment livsduglighet ur samhällsnyttans synpunkt" (s 310). Förbundets medlemmar blev på ett sätt bönhörda när riksdagen införde en lag som tillåter abort på vilka grunder som helst,

men de blev det inte på det sätt de hade hoppats.

Riksaktionen Mot fri abort konkretiserar sin kritik i sin arbetsgrupp "Rätt till liv" och hänvisar till Olof Djurfeldts skrift med samma namn (s 351). Det unga partiet Kristen Demokratisk Samling stämplar förslaget som "djupt inhumant och livsfientligt". De skriver: "Om utredningens synsätt blir samhällets, införes ett allmänt hot mot människoliv och människovärde, som kan utlösas inte bara mot det värnlösa fostret utan mot den värnlösa människan överhuvudtaget" (s 355). Den svenska grenen av katolska kyrkan gjorde utan tillägg eller reservationer gemensam sak med den övriga svenska kristenheten och hänvisade i likhet med nästan alla kristna remissinstanser till Ärkebiskopens yttrande. De katolska biskoparna i Norden gjorde i princip detsamma med sin gemensamma bok *Abort och kristet ansvar* (1971).

Till och med för 1965 års abortkommitté var livets helgd, föreställningen att människans liv är heligt alltifrån konceptionen, ännu en faktor att räkna med. Det framgår av den statliga utredningen.

I det betänkande av 1934 års abortkommitté som låg till grund för lagen (SOU 1935:15) konstaterades, att förbudet bars upp av huvudsakligen etiska och humanitära skäl. I sin strävan att upprätthålla en ovillkorlig respekt för livets helgd förbjuder samhället under straffhot dödande av människa. Som ett led i denna strävan gäller av analoga skäl förbud mot åtgärder, som hindrar foster från att utvecklas till människa. (SOU 1971: 58, s 95)

Kommittén ser begreppet som ett historiskt fenomen som ännu var aktuellt vid förarbetena för den då gällande lagen. Citatet kan tolkas som att livets helgd är en realitet eller bara en föreställning hos vissa människor. Kommittén har givetvis en nominalistisk syn på allmänbegreppen. "Livets helgd" kommer knappast upp utanför en rent beskrivande historik. Begreppet tillåts inte hindra den folksuveräna nationalstatens politik. Perspektivet torde vara att människan råder över sin begreppsbildning och därför kan avskaffa livets helgd som koncept. Det står därför helt oklart om detsamma skulle kunna gälla de åberopade begreppen "etiska och humanitära skäl". Skulle även dessa honnörord av utvecklingen kunna göras non grata och förpassas till historiens skräpkammare? Skulle även dessa värden, i likhet med livets helgd, kunna bli frånsprungna av utvecklingen och ersatta av något nytt och bättre? Det ligger nära till hands att här erinra om den svenska regeringens tvekan att skriva under FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna. "Vid världsläkarkongressen i Oslo sommaren 1970 antogs det ett uttalande i abortfrågan, formulerat av världsläkarorganisationens medicinskt etiska kommitté under ordförandeskap av dr R. R. Winton. Det väckte uppseende i svensk press att de svenska delegaterna lade ner sina röster, då det antogs av läkare från över 40 nationer. Där fastslogs som läkarens främsta plikt att i enlighet med Genève-deklarationen upprätthålla 'den yttersta respekt för mänskligt liv alltifrån tiden för konceptionen'" (Djurfeldt 1971 s 51). Vi ser, trots sådana påminnelser om ett gemensamt världsarv, att båda de svenska abortkommittéerna på olika sätt vill dra fördel av distinktionen mellan foster och människa, något som är i grunden främmande för den katolska människosynen. "Foster" och "människa" som olika begrepp kan vara uttryck för viljan att hantera foster på ett sätt som man inte får hantera människor.

Ändå syns det klart: Övertygelsen om livets helgd och synen på människans fortplantning som uttryck för en naturlig lag, given av Gud, följde med in i de reformerade kyrkorna och stod stark så sent som i det remissvar som 1972 lämnades av ärkebiskopen och till vilket i princip alla kyrkor och organisationer på kristen grund hänvisade och anslöt sig. Som vi skall se fanns också hos vårdens personal en vördnad för livet. Den politiska majoriteten tog ändå inga avgörande intryck av protesterna mot abortkommitténs förslag, utan röstade igenom lagen i maj 1974.

Aborthistoria fram till 1974

Framställningar av hur man i äldre tider hanterade oönskade barn finns på många ställen. Följande översikt bygger på uppgifter hämtade från gängse konversationslexika, abortkommitténs betänkande (bilaga 10), Collste (1995), Hede m fl (1994), Sundström (1994, 2001), Swärd (1983, ganska utförlig vad gäller 1900-talet), Tännsjö (2001), Wretmark (1983),

Boken om kvinnan (1959), Feministens, RFSU:s och Ja till livets hemsidor.

Den allmänna historien

Fosterfördrivning har liksom prostitution varit människans ständiga följeslagare. Den upprätta, talande och skrivande människans särställning i naturen blev likväl tidigt observerad i olika kulturer och ledsagande känslor av utkorelse och uppdrag. Hennes härstamning, med konceptionen som given symbol, var höljdd i mystik. Vad är en människa? Hur förhåller sig kropp och själ till varandra? För abort stadgade den assyriska lagen från 1100 f Kr dödsstraff, skändning av kroppen och begravningsförbud (Wretmark s 114). De gamla hebreerna vördade havandeskapet, och i nytestamentlig tid fördömdes fosterfördrivning av apostlarna som något kärlekslöst (Wretmark s 114). Abortförbud var också i övrigt det normala i högkulturerna, men Grekland är ett undantag. Själve Platon godtog födelsekontroll efter spartansk förebild genom såväl abort som avlivning av spädbarn (Tännsjö s 64). Aristoteles avvisade sena aborter, eftersom de innebar att man dödade ett besjälade (format) människobarn (Tännsjö s 69). Det är läran om själen som kroppens form som börjat avsätta spår. Det dröjer enligt kyrkofadern Augustinus 46 dagar efter konceptionen innan fostret får en själ (Collste s 52). Kyrkofadern avviker därmed från Aristoteles, som säger att individen "tog form" (besjälades) efter 80 dagar (flickor) respektive 40 dagar (pojkar). Dessa teorier, som ville knyta människovärdet framför allt till mannens spermier, övertogs senare av Thomas av Aquino (Tännsjö s 70). Men den kristna kyrkan har som vi sett alltifrån sin första tid varit en stabil anhängare av kroppslig kärlek och skydd för det späda livet. Åtminstone det senare konstaterar även abortkommittén: "Först genom det kristna tänkandet har foster som sådant försetts med ett straffrättsligt skydd" (SOU 1971: 58, 10:4). Men med detta sagt går författarna vidare och gör gällande att kyrkan först under 1800-talet övergav en tolerant inställning för den mer restriktiva: "Enligt den moderna katolska moralteologin kan aldrig en rättsligt relevant konfliktsituation uppkomma i förhållandet mellan foster och kvinna" (10:6). Enligt samma utläggning får abort inte utföras ens om fara finns för moderns liv. Detta möter emellertid vaga genmälen från katolska källor som katekesen, där det hävdas att ingrepp för att rädda liv får ske också i livmodern, så länge dödande inte är avsikten (*Katolska kyrkans katekes* p 2274, 2275 ovan). Den redogörelse för katolska kyrkan och dess syn på abort som framläggs i betänkandet och dess bilaga 10 och som åberopas som stöd för den önskade reformen avviker drastiskt från katolska källor liksom från Tännsjö's beskrivning av den katolska inställningen.

Den kristna traditionens credo att människans liv är heligt får också stöd av hedniska källor till vår kultur. Under påverkan av frids- och ickevåldsbudskapet i det pytagoreiska samfundet utformades den ed för läkare som kom att bära Hippokrates' namn (Sundström 2001, s 36). Redan på trehundratalet före Kristus utformades denna läkareetik, som omformulerad finns i Genève-deklarationen från 1948. Den kom snart att förenas med judiska och kristna föreställningar om människan som skapad av Gud. Den befästes av kyrkan och traderades genom folkvandringstiden för att komma till Norden med den kristna missionen för omkring tusen år sedan.

Sverige

Innan Jesus Kristus kom i stället för de nordiska gudarna sattes barn ut i skogen. Även i kristen tid har sådant förekommit men bestraffats hårt, både under den katolska medeltiden och efter reformationen. Önskade barn har även ställts på kyrktrappan för att tas om hand. Med en alltmer sofistikerad administration, folkbokföring och ökad social kontroll blev möjligheterna att slippa undan med barnamord eller fosterfördrivning små.

Läran om livets helgd övertogs av den lutherska kyrkan. Fram till 1975 var aborter olagliga och i princip straffbara. Varje form av fosterfördrivning var förbjuden och belagd med stränga straff så sent som i 1864 års strafflag (Lindqvist s 17 f). Det fanns en praxis för abort endast i nödfall, om den framstod som ett villkor för att rädda kvinnans liv eller undanröja ett allvarligt hot mot hennes hälsa (Lindqvist s 18). Det var inte ovanligt att kvinnorna själva försökte provocera fram missfall, t ex genom att ta arsenik eller fosfor. Ofta dog de själva av

behandlingen (Hede s 14 f).

1734 års lag dömd till döden för fosterfördrivning (abortus provocatus): Förgör, eller fördärfwer, kona sitt foster; miste lifwet. Samma ware om den, som hertill råder och hjälper.

1778 antog riksdagen det så kallade barnamordsplakatet. Ogifta mödrar fick rätt att föda anonymt. Man ville få ner antalet barnamord. Sådana brott hade blivit vanligare under 1600- och 1700-talen. 1759-78 avrättades 217 personer för barnamord i Sverige. Tidigare gällde att bammorskorna var tvungna att rapportera alla födslar till prästen. Det var i praktiken bara kvinnor med möjlighet att resa hemifrån, föda i hemlighet eller betala för att få barnet omhändertaget som kunde utnyttja rätten att vara anonym. Tog hand om sådana barn gjorde ibland de omtalade änglamakerskorna.

1864 ersattes dödsstraffet med straffarbete. Under andra hälften av 1800-talet blev det vanligt att kvinnor som inte ville föda tog arsenik eller fosfor från tändstickor för att provocera fram missfall. Metoderna var nästan lika farliga för kvinnorna som för barnen. Många dog under svåra lidanden. Kräkningar, diarréer, hjärtsvikt och inre blödningar kunde höra till symptomen. Fosfor ger också gulsot samt fett och äggvita i urinen. 1876 blev arseniken belagd med försäljningsrestriktioner. Det var då fosfor började användas i stället. Fosfortändstickor förbjöds 1901.

1910 kom "Lex Hinke", en lag som förbjöd upplysning om preventivmedel. Hinke Bergegren var socialist och agitator. Han gjorde reklam för kondomer. Det fanns också illegala abortörer, som vid den här tiden använde sonder och sprutor. Sonder av gummi fördes in i livmodern för att skada ägget, lossa hinnorna från livmoderväggen och sätta igång värkarna. Man sprutade även in såplösning och andra frätande ämnen. Svåra, ibland kroniska infektioner kunde bli följd. Många aborter utfördes dessutom av rena kvacksalvare med sämre kunskaper än andra illegala abortörer. Många kvinnor blev sterila eller dog. Ungefär hälften drabbades av infektioner. Ibland punkterades bukhinnan med inflammation som följd.

Särskilda medel kunde komma till användning om kvinnan måste göra aborten själv. Ricinolja, kinin, saffran, sprit och laxermedel var sådana ämnen. Mekaniska metoder som prövades var rid- eller cykelturer i terräng, heta bad, tunga lyft och andra former av överansträngning. Metoderna var i regel verkningslösa, men mytbildningen på området avsevärd. Effektivare var ingrepp med långa vassa föremål som strumpstickor, men de var i likhet med de kemiska metoderna ofta lika skadliga för modern.

1921 ersattes straffarbetet med fängelse.

1934 tillsatte regeringen en abortkommitté med uppgiften att utreda om aborter under vissa betingelser kunde anses tillåtna. Året före hade RFSU bildats av entusiastiska sexualupplysare som Elise Ottesen Jensen ("Ottar"), Gunnar Inghe och Hanna Lundin. Bland målen fanns ett slopande av preventionsförbudet, fria preventivmedel och rätt till abort och sterilisering på rasbiologiska, medicinska och sociala indikationer.

1938 års abortlag medgav abort om två läkare kunde intyga att det fanns medicinska, humanitära eller eugeniska (arvsbiologiska) skäl. Det innebar att en kvinna kunde beviljas abort om 1) graviditeten ansågs utgöra ett allvarligt hot mot hennes hälsa, 2) hon hade blivit våldtagen eller 3) det ansågs finnas risk för att hon eller den blivande fadern kunde föra "sinnesslöhet" eller svår sjukdom vidare till barnet. Samma år upphävdes också Lex Hinke. Det blev tillåtet att informera om och sälja preventivmedel.

1946 tillkom en fjärde indikation som efterfrågats av många. Den kom att kallas socialmedicinsk indikation och tog hänsyn till föräldrarnas sociala situation. Abort skulle

medges om graviditeten var "oskäligt betungande" eller kunde leda till "förväntad svaghet" hos kvinnan. Denna regel, som blivit kallad gummiparagraf, var uttryck för att läkarna ville ha fria händer att besluta om abort inom lagens ramar. Utrymmet för "välvilliga" tolkningar expanderades, och antalet aborter steg och steg. Det betydde i praktiken att läkarna efter en period av stor tvekan själva gick i bräschen för en liberalisering i synen på abort och att praxis kunde variera mellan olika läkare och platser.

1963 tilläts abort också om det fanns skäl att misstänka fosterskada. Tillägget kom att kallas neurosedynparagrafen.

1965 tillsattes en ny abortkommitté i förhoppningen att få bort resorna till Polen, där aborter vid denna tid var tillåtna. Man ville också komma ifrån subjektiviteten i lagtillämpning och skapa underlag för en enhetlig lagstiftning med enkel tillämpning. Kommitténs betänkande lades fram några år senare under rubriken *Rätten till abort* (SOU 1971:58).

I maj 1974 antogs den nu gällande abortlagen av riksdagens majoritet, men först efter en omfattande remissrunda och livlig debatt i hela samhället. Den nya lagen medförde att antalet aborter ökade från omkring tiotusen till omkring eller över trettio tusen årligen. Mellan var fjärde och var tredje graviditet, omkring trettio procent, slutar enligt Socialstyrelsens statistik med en i lag garanterad abort. Alla aborter beviljas under den föreskrivna tiden, och inga aborter förutom de mycket sena behöver göras i undantagsfall. Abort ses inte längre som en nödfallsåtgärd utan erbjuds alla kvinnor som en självklar rättighet och en välkommen signal om kvinnlig frigörelse. Respekten för livets helgd har ersatts av offensiv födelsekontroll. Detta har fått två viktiga följder. Någon politisk vilja att minska antalet aborter framträder inte förrän Anders Milton tillsätts som utredare av frågan hösten 2008, och då handlar incitamentet om veneriska sjukdomar och infertilitet bland unga, meddelar *Läkartidningen* nr 16/2008. Abortsökande kvinnor fortsätter att prioriteras i vården. De måste enligt lagens föreskrifter om veckogränser behandlas före andra patienter.

De moderna abortmetoderna

Aborterna utförs i de flesta fall, ca 90 %, senast vecka tolv med abortpiller eller vakuumaspiration. Pillret innehåller ett ämne som blockerar progesteronet, det kvinnliga hormonet som får moderkaka och foster att växa. Det kallas anti-progesteron och kan användas till vecka nio. Moderkakan skrumpnar och fostret dör. Därefter avlägsnas alltsammans på sjukhuset med hjälp av prostaglandin som sätter igång värkar, vilket tar fyra till sex timmar.

Vakuumaspiration sker under narkos eller lokalbedövning på så sätt att ett vasst rör sticks in i livmodern varigenom fostret sugts ut. Vid behov styckas kroppen. Vecka 13-18 används prostaglandin, som provocerar fram ett missfall. Vid längre framskriden graviditet fordras socialstyrelsens tillstånd och kirurgisk operation med kejsarsnitt.

Den tvåstegsmetod som godkännts av vissa amerikanska delstater men förbjudits av den federala domstolen, är inte tillåten i Sverige. Metoden går till så att barnet dras ut med benen före tills huvudet fastnar. Då punkteras skallen och hjärnan sugts ut innan aborten kan fullbordas.

I USA är antiabortrörelsen stark. Man lägger sedan länge ut bilder av styckade foster på Internet. Attentat mot kliniker och våld mot läkare har förekommit. Idag finns också en rörelse som på allmän plats visar bilder av aborterade foster. Den kallar sig The Center for Bio-Ethical Reform, CBR. Bilderna finns också på sidorna av långtradare som kör omkring. Aktörerna bär skottsäker väst. Motsvarande genomförs sedan några år också i Sverige av föreningen MRO, Människorätt för ofödda, som presenterats i tidningen *Dagen* 2004-10-12.

Abortmetoder finns även redovisade i betänkandets kap 2-3 (SOU 1971: 58 s 39-42, 44-48) och behandlas nedan s 27 f.

1974 års lag

Abortkommittén föreslog ingen övre tidsgräns för när abort ska få genomföras. Sådana infördes i den följande behandlingen av lagförslaget. Den abortlag som till slut antogs av riksdagen och utfärdades den 14 juni 1974, har följande lydelse:

1. Begär kvinna att hennes havandeskap skall avbrytas och kan åtgärden ske före utgången av havandeskapets tolfte vecka, får abort utföras, om ej åtgärden på grund av sjukdom hos kvinnan kan antagas medföra allvarlig fara för hennes liv eller hälsa.
2. Har havandeskap pågått längre tid än tolv veckor och kan det efter särskild utredning angående kvinnans personliga förhållanden konstateras, att hinder som avses i 1 § ej föreligger mot abort, får sådan åtgärd på kvinnans begäran företagas intill utgången av adertonde havandeskapsveckan. Utredning som avses i första stycket får underlåtas, om det med hänsyn till tillämplig abortmetod eller av annan särskild anledning är uppenbart att hinder mot aborten ej föreligger.
3. Efter utgången av adertonde havandeskapsveckan får abort utföras endast om socialstyrelsen lämnar kvinnan tillstånd till åtgärden. Sådant tillstånd får lämnas endast om synnerliga skäl föreligger för aborten. Tillstånd enligt första stycket får ej lämnas, om det finns anledning antaga att fostret är livsdugligt.
4. Vägras abort i fall som avses i 1 eller 2 §, skall frågan omedelbart underställas socialstyrelsens prövning.
5. Abort får utföras endast om kvinnan är svensk medborgare eller bosatt här i riket eller om socialstyrelsen i annat fall av särskilda skäl lämnar kvinnan tillstånd till åtgärden.

Endast den som är behörig att utöva läkaryrket får utföra abort. Åtgärden skall ske på allmänt sjukhus eller på annan sjukvårdsinrättning som socialstyrelsen godkänner.
6. Kan det antagas att havandeskapet på grund av sjukdom eller kroppsfel hos kvinnan medför allvarlig fara för hennes liv eller hälsa, får socialstyrelsen lämna tillstånd till abort utan hinder av bestämmelsen i 3 § andra stycket. Abort på grund av sjukdom eller kroppsfel som avses i första stycket får utföras av den som är behörig att utöva läkaryrket utan hinder av bestämmelserna i 3 och 5 §§, om ej åtgärden kan anstå utan våda för kvinnan.
7. Mot socialstyrelsens beslut i ärende om tillstånd till abort får talan ej föras.
8. Den som har tagit befattning med abortärende får ej obehörigen yppa vad han därvid erfarit om enskilds personliga förhållanden. Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter häremot dömes till böter eller fängelse i högst ett år. Allmänt åtal får väckas endast om målsägande anger brottet till åtal eller åtal är påkallat från allmän synpunkt.
9. Den som utan att vara behörig att utöva läkaryrket uppsåtligen utför abort på annan, dömes för illegal abort till böter eller fängelse i högst ett år. Är brott som avses i första stycket grovt, dömes till fängelse, lägst sex månader

och högst fyra år. Vid bedömning huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om gärningen skett vanemässigt eller för vinnings skull eller inneburit särskild fara för kvinnans liv eller hälsa.

För försök till illegal abort dömes till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken.

10. Åsidosätter läkare uppsåtligt föreskrift i 4 § eller, om ej annat följer av 6 § andra stycket, i 3 eller 5 §§, dömes till böter eller fängelse i högst sex månader.

Vad innebär en "rätt till abort"?

Om den under 1900-talet förändrade synen på havandeskap skriver abortkommittén (SOU 1971: 58 s 17, 20):

I ett flertal närmare angivna hänseenden rekommenderar kommittén, att socialstyrelsen i sin egenskap av tillsynsmyndighet för hälso- och sjukvården i landet ger råd och anvisningar för omhändertagandet och vården av kvinnan när hon finner att hon bör underkasta sig operation hellre än att ta ansvaret att föda. --- När det gäller omständigheter, som grundar rätt för kvinnan att bli opererad, framhåller kommittén, att frågan om operation av henne bör bedömas med utgångspunkt i att hon inte är skyldig att finna sig i att hennes graviditet fortsätter.

Kommittén framför här tankar som om de presenterats av någon annan hade kunnat uppfattas som anstiftan till ett av rättssamhällets allvarligaste brott. Vår första abortlag från 1938 håller fast vid livets helgd så att människan i normalfallet är tvungen att överlämna sig till reproduktionen (SOU 1971: 58 s 39). En lag som däremot utan angivande av några objektiva indikationer föreskriver att havandeskap vid begäran skall avslutas, och som utgår från att läkaretiken kan underordnas detta krav, är därför ingen logisk fortsättning på den tidigare lagen. Den utvecklar inte den samhällsbevarande ambitionen att värda livet och endast i nödfall döda. Abort skall inte längre ske av nödtvång, i vissa oundvikliga fall. Den förkunnas rentav som en rättighet. Här ser vi tydligt att övergången från respekten för livet till en rätt att döda innebär ett paradigmskifte. För vad är kärnan i de två hållningarna? Om samhället tvingar kvinnan att föda har livets helgd fått betyda mer än de mellanmänniska regleringarna. En naturlig rätt har hävdats och människan har blivit sedd som individ i ett större, socialt och kosmiskt sammanhang. Om "hon inte är skyldig att finna sig", har livets helgd underkastats politiska överväganden. Då har den positiva rätten helt fått ersätta den naturliga. En så omvälvande förändring kan emellertid inte genomföras på annat sätt än att fostret inom de gränser som anges blir fråntaget sitt människovärde. Det förutsätts att lagstiftaren är den som åsätter värde och som också har makt att nullifiera det. Det är innebörden i rättspositivism, se ovan s 6 ff.

I det följande skall framgå hur kommittén systematiskt använder ett språk tillrättalagt för att genomföra detta skifte och att den gör det genom att ställa ett politiskt föregivet kvinnointresse mot barnet och lösa mannen från hans ansvar som förälder. Jag vill framför allt göra åskådligt och klart att kommittén för att kunna befria vuxna människor från deras traditionella ansvar som föräldrar och makar också sett sig beredd att beröva fostret dess människovärde. För belysning av abortkommitténs motiv och metoder utefter dessa linjer finner man dessbättre stöd också hos flera av de tyngre remissinstanserna.

En dödens kultur införs i Sverige

I den internationella debatten om abort använder sig motståndet ofta av ett uttryck som hämtats från påven Johannes Paulus II. Det är begreppet "dödens kultur". En stat som för välbefinnande eller säkerhet använder sig av makten att döda människor är en dödens kultur. Den utmärks av organiserat våld, krig, kriminalitet, dödsstraff, eutanasi och aborter.

Hur fri abort initierades i Sverige genom en långvarig process har behandlats av Stefan

Swärd i hans doktorsavhandling i statsvetenskap, *Varför Sverige fick fri abort* (se även ovan s 5). Där beskrivs vilka processer och aktörer som påverkade resultatet. *Rätten till abort*, som abortkommitténs betänkande heter (SOU 1971: 58), är en offentlig utredning med 190 sidor och tolv bilagor. Swärd har inte i första hand analyserat betänkandet. Han har visat hur lagändringen sakta men säkert förbereddes i den offentliga debatten, inte minst genom att kvinnor som fått sina abortansökningar avslagna i Sverige reste till Polen och fick abort där. Gunnel Karlsson drar samma slutsats i sin uppsats "Den känsliga abortfrågan" (Florin/Sommestad/Wikander red, 1999, s 139 ff).

Det är ett känt faktum att abortkommittén hoppade över etiken (Djurfeldt 1971 ss 51, 81, Wretmark s 127, SOU 1972: 39 ss 96 ff, 196 f, 203 f, 206, 219 f, 274 ff, 307 ff, 349 ff). Desto större uppmärksamhet ägnas det som ansågs nödvändigt, nämligen födelsekontroll genom en generös abortlag. Detta är inte ägnat att förvåna, eftersom en liberalisering av gällande lag uttryckligen blivit beställd i direktiven från justitiedepartementets chef statsrådet Herman Kling (SOU 1971: 58 s 25, Swärd 1983 s 38). Där anges också, om än i dunkla ordalag, att lagens indikationer bör överges för en mer generell aborträtt, att kvinnan själv bör få besluta under graviditetens tidigare del och att en anpassning till "vår tids intensiva samfärdsel över gränserna" behöver ske (SOU 1971: 58 s 25).

Tidsandan var full av reformiver, och det präglar både direktiven och betänkandet. Den ökade levnadsstandarden gav näring åt optimism. Sverige hade stått utanför världskriget och behöll under det kalla kriget sin neutrala ställning som suverän nationalstat. Västståndet hade ökat dramatiskt och det lilla landet i norr framträdde med anspråk på att veta hur man bygger det goda, starka samhället. Detta gav också moralisk pondus, särskilt då Sverige låg i topp i mätningarna av nationellt välstånd. Sjukdomar som tidigare gisslat befolkningen var försvunna eller hölls i schack. Tiden syntes mogen för medborgarna att med förnuftet som ledstjärna också förbättra samlevnadsvillkoren. Inte bara tillgång till preventivmedel utan också fri abort, något som länge eftertraktats men i det längsta förefallit utopiskt, var nu ett mål inom räckhåll.

Det lilla som i Klings direktiv sägs om vetenskap, etik och tradition har helt underordnats opinionsbildningen. Swärd menar att opinionen dramatiskt påverkades av de kulturradikaler som genom främst tidningsartiklar nu också påverkade läkarkåren till en omsvängning som bara några år tidigare framstätt som helt osannolik (Swärd s 35-43). Mot slutet av sextioalet kom också 1946 års tillägg till användning i raskt stegrad takt. Antalet legala aborter ökade lavinartat under de år utredningen pågick (Swärd ss 42f, 45). Swärd tolkar detta som att en klar majoritet bland såväl politiker som vårdpersonal gav efter för en utveckling mot mera liberal lagtillämpning, som i varje fall inte tidigare haft motsvarande stöd hos väljarna. Det var rörelser i opinionen som skapade en i praktiken fri abort innan den nya lagen hann komma. "Lagen konfirmerade praxis", skriver Gunnel Karlsson (Florin/Sommestad/Wikander red, 1999 s 154), och enligt opinionsundersökningarna hade den också folkligt stöd. Det år då riksdagen fattade sitt beslut, 1974, var antalet legala aborter 30.636, att jämföra med siffran för 1960, 2.792 aborter, och hade alltså redan nått ungefär den nivå från vilken de sedan dess har fortsatt att sakta öka (2007: 37.205 aborter). Uppemot 90 % av operationerna beviljades sedan sextioalets mitt på indikationerna "svaghet" eller "förutsedd svaghet", och andelen beviljade abortansökningar låg stabilt kring 95 %, (Swärd ss 47, 41). Det blir därigenom påtagligt, att expertis vid lagstiftningen kan ha en vägledande men knappast avgörande funktion. Varken präster eller läkare, professionerna för vård av själ och kropp, hade någon avgörande roll som sakkunniga vid en lagstiftning som gällde livet. I stället var det så att praxis vid sjukhusen påverkades av opinionsbildningen redan innan lagen var stiftad, och vid inledningen av utredningsuppdraget hänvisar de politiska aktörerna till något så vagt som "det allmänna betraktelsesättet" (SOU 1971: 58 s 25). Uttrycket ser ut att motsvara den juridiskt etablerade benämningen "det allmänna rättsmedvetandet", men Kling tar inte upp till behandling det faktum att uppfostran och undervisning påverkar, rentav är en förutsättning för, rättsmedvetandet.

Kommittén själv säger åtskilligt om hur den allmänna meningen förändrats och opinionen svängt i abortfrågan. En ny och efterfrågad lag ses som en naturlig följd av en i allt väsentligt positiv utveckling. Lagen är som allt annat föränderlig och bör liksom samhället i övrigt vara ett uttryck för människors faktiska vilja. Som verkande orsak i utvecklingen anges bättre

ekonomiska förhållanden och industrin som den effektiva kraften bakom befolkningens nya möjligheter och levnadssätt. Den nya synen på barnet i livmodern är också ett uttryck för vad upplysning och naturvetenskap fört in i människors liv. Lagen uppfattas inte som tidigare som ett uttryck för en högre rätt, utan är människans eget redskap till omvärldsförändring och anpassning i tillvaron, det som alltsedan Karl Popper kommit att kallas social ingenjörskonst. Kunskapen om naturen och människan i den blir redskapet för en ny syn på våra möjligheter. Tidigare generationers traditionsbundna levnadssätt och försörjning är övervunna och har ersatts av verksamhet som bygger på vetenskap. Deras moral, grundad i kristna föreställningar, upplevs nu som "föråldrad" men i viss mån föränderlig och tänjbar (SOU 1971: 58, s 19, 33f, 60 f). Kommittén ser "sekulariserad kristen trosåskådning" som något i jämförelse med den romersk-katolska sedeläran förhållandevis hoppingsivande.

Sedan upplysningstiden har människan alltmer kommit att uppfattas som en del av den synliga och experimentellt tillgängliga naturen. Oklarhet omger däremot människans själ och andliga egenskaper, eftersom de inte på samma sätt är tillgängliga för observation och besiktning. Kyrkans anspråk på människan kan synbarligen inte säkerställas. Vad en människa är bör därför i möjligaste mån få bestämmas av aktörer inom politik och naturvetenskap. Upplysningen blir därmed i högsta grad användbar också inom familjeplanering och samliv. Kommittén skriver:

Den enskildes behov av sexuell samvaro erkänns numera som självklart av de flesta människor. Att han eller hon inte skulle ha rätt att tillfredsställa det behovet, är en tanke som flertalet ställer sig främmande inför. Att sexuell avhållsamhet skulle ha ett egenvärde är en uppfattning, som av SIFO:s undersökningsresultat att döma omfattas av en minoritet inom befolkningen. Under de förhållandena är födelsekontroll en så viktig angelägenhet, att samhället ansvarar för att den enskilde får tillgång till andra metoder att bestämma över fortplantningen än att avstå från samlag. Samhället ansvarar också för att metoderna är ofarliga för honom.

Det ansvaret har samhället rimligtvis gentemot bägge könen. I lika hög grad som männen har kvinnorna ett berättigat anspråk på att bestämma över fortplantningen med metoder som är ofarliga för dem. - - - Människornas behov av en saklig upplysning på sexuallivets område och om kontrollmetoderna är inte tillräckligt tillgodosett. Den enskilda människan måste ha både rätt till sexuell intimitet utan rädsla för barnalstring och möjlighet att planera föräldraskap utan att behöva riskera sin hälsa. För att detta skall kunna ske måste samhället på ett mera effektivt sätt än hittills tillgodose behovet av upplysning och underlätta födelsekontroll genom skydd mot oplanerad graviditet. (s 62 f)

Människor behöver enligt den syn som kommer fram i citatet inte missunna sig vad som spontant framstår som det goda livet. Samhället bör gå dem till mötes och underlätta sexlivet på ett sätt som traditionell normbildning inte förmått. Den gamla moralen kan rentav bytas ut mot en reduktionistisk och beteendeteknologisk människosyn som gör det möjligt att fullt ut bejaka de kroppsliga funktionerna.

För att skapa förutsättningar för en ny författning hänvisar abortkommittén alltså till samhällsförändringar, upplysning och reformarbete. Den äldre människosynen möter svårigheter i industrisamhället, med dess emancipation och friare samlevnad. Då lagen till skillnad från åskådningarna är bindande för samlevnaden, har riksdagen som lagstiftande organ ansetts behöva fritt tolka alla förekommande frågor och avgöranden. Det innebär att de demokratiska instanserna ges rätten att besluta om en politik som i praktiken innebär en ny människosyn. Man genomför skiftet till en helt ny bekännelse. Man byter ut principen att människolivet är heligt och okränkbart – livets helgd – mot ett stöd för kvinnans rätt att utan samhällets inblandning ta ställning till sin avkommas liv. En tusenårig kristen parentes i svensk nationalhistoria är därmed slut. Mycket få tycks ha ifrågasatt folkrepresentationens mandat att avgöra det oskyldiga livets öde. Hyllningen till människans värdighet har ersatts av en blind anslutning till folksuveränitet och ekonomisk pragmatism.

Den första abortlagen från 1938 markerar en försiktig särbehandling av vad vi idag skulle kalla reproduktiv hälsa. Brottsbalken stadgade fortfarande straff för fosterfördrivning (SOU

1971: 58 s 94). Kriminaliseringen stod kvar, men en inmutning skapas, som innebär ett medgivande att livets helgd inte kan värnas fullt ut, utan undantag. 1965 års abortkommitté tar nästa steg genom att flytta fokus från livets helgd och den tidigare omtanken om fostret till familjeplanering, födelsekontroll och omtanke om kvinnan. "Omvälvningarna i samhället efter industrialismens genombrott och kvinnans ändrade ställning i familj och samhälle har medfört ändrade värderingar rörande fortplantningen" (SOU 1971: 58 s 100). "Vad som eftersträvas är jämställdhet mellan könen. I fråga om kvinnans skyldighet att finna sig i fortsatt graviditet och föda barn har förts en särskilt intensiv debatt. Därvid har mot den traditionella uppfattningen om skyldighet att föda ställts kravet att bestämma över fortplantningen" (s 100). Kommittén vill lösa både samhället och kvinnan från de traditionella förpliktelseerna genom att undanröja de etiska hindren för all födelsekontroll. Det sker genom att det kristna arvet ifrågasätts så att fostret kan fränkännas människovärde. Det senare sägs naturligtvis inte rent ut, men framträder i det som *inte* sägs och genom att allt ljus riktas mot kvinnan. Dock, vid ett tillfälle, väljer kommittén att direkt problematisera uttrycket "det ofödda barnets rätt" (s 100). Uttrycket "ofödd" beskrivs som oegentligt eftersom det förutsätter en födelse som inte är säkerställd, och som med en rätt till abort naturligtvis blir än mindre säkerställd. Vidare skriver man att "begreppet 'barn' används i fråga om något som inte är ett barn" och "ofta använder man sig av ordet 'liv' utan att redovisa, om man använder det i biologisk bemärkelse eller i den betydelse som det annars har" (s 100). Redan tidigare har kommittén också konstaterat att det inte finns någon "allmänt vedertagen enhetlig innebörd av begreppet foster" (s 94). Alla dessa omständigheter, som ger huvudrollen åt vuxna aktörer, vill kommittén använda till att rikta ett lagligt hot mot det ofödda barnet.

De remissinstanser som är professionella inom medicin och etik intar med få undantag en reserverad hållning till abortkommitténs förslag. Inte bara kyrkan är ytterst kritisk, utan också flera av de medicinska instanserna. Såväl Sveriges Läkarförbund som Svenska Läkaresällskapet lyfter fram förhållandet att abortkommittén inte behandlat moralfrågan. "Läkarförbundet . . . måste i några frågor med största skärpa reagera mot de framlagda förslagen och från såväl yrkesetisk som rationell synpunkt yrka på att lagförslaget ändras respektive kompletteras" (SOU 1972: 39, s 196).

Sedan sextioalet har en svängning skett. 1989 presenterades en utredning med den talande rubriken *Den gravida kvinnan och fostret - två individer, slutbetänkandet av utredningen om det ofödda barnet* (SOU 1989: 51). Det erkänns nu också från politiskt håll som säkerställt att modern och barnet är två distinkta individer alltifrån befruktningen. Det hade man bevis för redan på 1800-talet. Kommittén, och den följande lagen, vill göra denna insikt obsolet genom att överbetona vikten av födelsekontroll även efter befruktningen. Detta perspektiv på avkomman har påverkat språkbruket. Om fostret/barnet som möjligt rättssubjekt inte helt lyser med sin frånvaro i *Rätten till abort*, omskrivs det konsekvent som underordnat vuxenvärldens intresse av födelsekontroll och familjeplanering. Detta är genomgående i hela betänkandet och jag skall därför bara ge några talande exempel och i sammanhanget framhålla att flera tunga remissinstanser varit kritiska och ansett att abortkommittén gjort det alldeles för lätt för sig. De många positiva instanserna finner man bland dem som ser en särskild uppgift i att vara öppen för politisk påverkan. Bland de mest kritiska finner man vårdens och självvårdens tyngsta professioner.

1. Fostrets liv underkastat kvinnan. Abortkommittén anser att samhället bör erbjuda aborter utan andra begränsningar än de som är nödvändiga av hänsyn till kvinnan. Denna syn på modern och hennes barn är i sig en revolution mot traditionell etik och den lag som gällde när kommittén lade fram sitt förslag. Modern och barnet är olika personer, och hänsyn måste tas till båda på ett symmetriskt sätt och i samklang med människolivets helgd. Brottsbalkens 10:e paragraf jämförde fosterfördrivning med mord. Den trygghet och tillförsikt det ger att vara inordnad i en monoteistisk tradition som skiljer på rätt och fel har av målrationella skäl förbigåtts av kommittén. Man rycker människan ur traditionen och argumenterar för en slutsats som är bestämd i förväg. Perspektiv, semantik och språkbruk väljs ad hoc med tanke på det önskade resultatet. En brottsbalk som inte särskilt hyllar kvinnans emancipation får ändras.

Känslomässigt laddade benämningar som barn, mor och far ersätts i betänkandet av kallt individualiserande utan motsvarande laddning (foster, kvinna, man). Avkommans liv värderas genom detta språkbruk lägre än ett barns eller en vuxens och förefaller med den använda terminologin vara näst intill försumbart. Den 1965 gällande lagen förutsatte att man av allmänpreventiva skäl måste ställa upp förbud mot abort. Abortkommittén betraktar en sådan syn som inhuman (SOU 1971: 58 s 106) och avslöjar så att endast modern är föremål för dess omsorger. Omtanken om henne har lett till ett fullständigt förnekande av barnet. Sveriges Läkarförbund finner anledning att protestera.

Anledningen till att fosterfördrivning hittills förbjudits eller bestraffats av samhället bottnar i uppfattningen att utsläckande av liv inte kan tolereras. Foster har sålunda tillerkänts ett rättsskydd av samma slag som tillkommer samhällets medborgare i övrigt. - - - Kommittén har sålunda som förutsättning för sina överväganden i övrigt i etiskt avseende accepterat den extrema uppfattningen att fostrets rättsskydd helt elimineras och att modern tillerkännes praktiskt taget obegränsad bestämmanderätt över sin fortplantningsprocess, vari fostret begreppsmässigt inbegripits. Denna etiska grunduppfattning präglar kommittén i så hög grad att ordet foster blott undantagsvis förekommer i betänkandets text. Denna grundsyn är måhända tilltalande för många, inte minst genom att den ger sken av att lösa det allmänhetiska dilemma, som hittills satt sin prägel på abortdiskussionerna. För dem som på nära håll upplever fosterfördrivningens realiteter är ställningstagandet emellertid utmanande inhumant och helt oacceptabelt. Kommitténs försök att genom nya begreppsbestämningar komma ur den intressekollision mellan modern och hennes ofödda barn, som bildar abortfrågans kärna, finner läkarförbundet helt ofruktbart. Enligt förbundets mening kan man omöjligt komma längre än till kompromisslösningar av detta dilemma. - - - Läkarförbundet anser att fullt rättsskydd måste tillerkännas fostret från den tidpunkt då detta blivit viabelt, d v s då det nått ett utvecklingsstadium som medger överlevnad utanför moderns kropp, såvida inte ett avbrytande av graviditeten motiveras av strängt medicinska skäl." (SOU 1972: 39 s 196 f)

Abortkommittén har för sin del avstått från att beskriva och värdera fosterutvecklingens olika stadier och intar på så sätt en Läkarförbundet diametralt motsatt inställning till kvinnans problem. Med sin argumentation för abort, sitt definitionstekniska förhållande till livmoderns innehåll, hade man kunnat avstå varje inskränkning i aborträtten. Om kvinnan har rätt att bestämma över sin fortplantningsprocess – och så lyder ju argumentet – så är det konsekvent att ge henne denna rätt under hela graviditeten. Abort fram till förlossningen skulle med denna syn ha varit lika oskyldig som en skrapning i andra veckan. Till och med avlivning av spädbarn hade kunnat motiveras, vilket filosofen Michael Tooley varit inne på (nedan ss 28, 36). Så långt går inte kommittén och förutser kanske i detta den kommande kritiken. Läkarförbundet finner också en sådan syn på den levande avkomman inhuman och helt oacceptabel och riktar allvarlig kritik mot abortkommitténs etik och begreppsbyggnad, dess tystnad kring fostret och det faktum att en del barn överlever en abort. Förbundet efterlyser dessutom en samvetsklausul för vårdpersonalen, ett faktum som ställer varje abort dubiös, och yrkar att faderns fortplantning uppmärksammas, för att sedan avsluta sitt svar med orden att det förslag kommittén lagt fram "måste enligt läkarförbundets uppfattning bli föremål för en grundlig omarbetning och komplettering med beaktande av de synpunkter och förslag som förbundet ovan framfört" (SOU 1972: 39 ss 198, 202).

Svenska Läkaresällskapet stämmer in i kritiken mot abortkommitténs förenklingar:

Kommittén har sorgfälligt undvikit att ta upp och analysera den moraliska aspekten på abortfrågan, trots att denna aspekt är den primära och den som gör att lagstiftningsfrågan över huvud taget kommer på tal. - - - I sin omsorg om människolivet har det svenska samhället genom sin lagstiftning i princip tagit avstånd från abort och därmed värvat om det mänskliga fostret. Man bör enligt Sällskapet även framgent söka upprätthålla denna grundläggande handlingslinje. Sällskapet delar alltså åsikten att ett foster har eget liv och

bör som blivande människa ges rättsskydd. Därav följer att abort i princip inte är tillåten.”
(SOU 1972: 39 s 203)

Den etiska principen om fostrets rätt får inte negligeras. Om modern inte vill föda är endast kompromisser tänkbara, inte en ovillkorlig rätt till abort. Sällskapet föreslår i likhet med Läkarförbundet en samvetsklausul för läkarna och ett successivt ökat rättsskydd för barnet. Veckorna 12 och 18 markeras som särskilt viktiga gränser. Allt detta innebär sammantaget ett underkännande av kommitténs förslag om en allmän ”rätt till abortoperation” (s 204).

Barnmorskeförbundet intar samma principiella hållning i sitt yrkande på att abortlagen också i fortsättningen måste få vara en undantagslag med i förväg bestämda indikationer. Vecka 12 ses som den absoluta gränsen, om abort utan prövning alls skall få förekomma.

Svenska barnmorskeförbundet vill redan från början framhålla att förbundet icke kan biträda förslaget om lagstadgad rätt för kvinnan att få avbryta sitt havandeskap. Förbundet anser i stället att abortlagstiftningen fortfarande bör bibehålla sin karaktär av undantagslagstiftning med fastställda abortindikationer. - - - I fråga om fostrets rättsskydd är det förvånansvärt att kommittémajoriteten ansett sig kunna helt bortse från detta. Det är ingen förlegad teori utan vetenskapligt bevisat att fosterutvecklingen påbörjas omedelbart efter konceptionen och att den snabbt fortskrider, varför fostret bör tillförsäkras ett successivt växande rättsskydd. (SOU 1972: 39 s 219 f)

All hälso- och sjukvård idag får sin prägel djupast av etiska värderingar, som omfattas av all sjukvårdspersonal. Inte minst för barnmorskekåren gör sig dessa etiska värderingar gällande. Hela dess yrkesinriktning och utbildning går ut på att vårda den blivande modern och slå vakt om fostret och det nyfödda barnet (SOU 1972: 39 s 220).

Olof Djurfeldt från Riksaktionen Mot fri abort är naturligtvis ytterst kritisk till att kommittén ignorerar fostret. ”/Man/får i stort sett bara reda på hur fort graviditet kan konstateras och hur lång tid havandeskapet varar” (SOU 1971: 58 s 34, Djurfeldt 1971 s 17). Han hänvisar i det följande även till Lennart Nilssons, professor Axel Ingelman-Sundbergs och docent Claes Wirséns bok *Ett barn blir till*, en storsäljare som sedan dess utkommit i flera nya upplagor. ”Här förenas utomordentlig sakkunskap med fotografiskt mästerskap” (Djurfeldt s 17). Men abortkommittén har inte varit intresserat av fostret som en varelse i sin egen rätt. Tvärtom verkar det, precis som i den korta och enligt flera remisser vilseledande historiken, helt försvinna bakom en paroll från franska revolutionens dagar, moderns rätt att ”själv bestämma över sin kropp” (SOU 1971: 58, 10:6).

I abortkommitténs förslag till lagtext förekommer ordet barn en gång (2 §, s 11). I den vidare beredningen togs det bort, trots remissinstansernas hårda kritik mot betänkandet, och i abortlagen som den blev har inget värde alls tillmätts det oönskade barnet före graviditetens vecka 18:

<i>term</i>	<i>frekvens</i>
abort	15
patologiserande uttryck	9
kvinnor	8
socialstyrelsen	6
sjukhus/läkare	5
straff/fängelse	4
veckogränser	4
havandeskap	3
medborgarskap	1
livsduglighet	1
foster	1
prövning	1

Barnet nämns alltså bara som "foster" i abortlagens text, och detta endast en gång. Lagstiftaren

har gjort valet att helt bortse från avkomman och dess eventuella intressen. Straff gäller inte längre för den som kränker livet utan bara för den som bryter mot den positiva lagen. Kvinnan får en icke villkorad rätt att göra abort vid svenska sjukhus under den angivna tiden. Det innebär att abortlagen inte som förut är någon undantagslagstiftning och att aborten föreskriven som vård av kvinnan genom tidsgränsen prioriteras före (övrig) sjukvård.

2. Abort presenteras som en metod för födelsekontroll. När Herman Kling utfärdade sina direktiv skyddades som vi sett fostret av bestämmelserna i lagen. Många aborter utfördes ändå, särskilt med stöd av "gummiparagrafen", den socialmedicinska indikation som medgav abort i situationer som var eller kunde väntas bli oskäligt betungande för kvinnan (se ovan s 15). Men här sker ett skifte av perspektiv. När aktörerna vill föra uppmärksamheten från fostrets rätt att leva till de vuxnas behov av födelsekontroll, innebär detta inte bara att ett materiellt intresse överordnas etiken. Det får också som konsekvens att man förnekar fostret som individ och rättssubjekt. När utredarna i abortkommittén inte gör någon skillnad mellan förebyggande och åtgärdande (preventiva och abortiva) metoder för födelsekontroll, betyder det en direkt vägran att inse den moraliska konflikten, resonerar Erika Alm, som konkluderar: "Det är de medicinska riskerna (för modern, min anm.) med de olika metoderna som utgör den avgörande skillnaden dem emellan, inte frågan om ett nytt mänskligt liv föreligger eller inte" (Alm 2006 s 180).

I en strävan att förankra lagen i vetenskaplig praktik vill lagstiftaren ändå att läkarnas kunskap utnyttjas. Även sociala myndigheter involveras på bred front. I utredningen blir därefter begreppet födelsekontroll den yttre ram inom vilken hela arbetet organiseras. Ordet förekommer i rubriken på tre kapitel som föregår och introducerar det huvudstycke man vill införa: fri abort. Vid sidan av befintliga preventivmetoder och sterilisering lanseras aborten med följande ord: "Metoder för födelsekontroll kan indelas i preventivmetoder eller antikonceptionella metoder och abortmetoder, beroende på om metoden verkar före eller efter det att kvinnan blivit befruktad" (SOU 1971: 58 s 36). Kommitténs mått på en bra preventivmetod är att den är hundra procentig, ofarlig och "inte behöver inverka störande på den sexuella samvaron" (s 37). I dessa avseenden anses samtliga industriellt framställda medel ge ett säkrare skydd än de som använts även av katoliker; rytmmetoden och att avbryta samlaget. I förbigående noteras, närmast som en truism, att kondomer inte är tillförlitliga. Men ingenting sägs om samlagsställningar och andra tekniska variationer som ger ett hundra procentigt skydd mot graviditet. Kommittén har ju för avsikt att introducera aborten som en bra metod för födelsekontroll och anser det fördelaktigt om flera metoder kan kombineras till "ett fullgott skydd". Abort är givetvis en metod för födelsekontroll, men det är ingen preventivmetod. När aborten verkställs är fostrets liv redan och ännu ett faktum. Ingen abort är ofarlig för fostret, men vid detta har ingen som helst vikt fästs. Det nämns inte ens att fostret dödas. Argumentet lyder inte: Eftersom abort innebär ett utsläckande av mänskligt liv, måste denna metod för födelsekontroll vara förbjuden. I stället lyder det: Eftersom abort är en pålitlig metod för födelsekontroll, bör den vara tillåten. De motiveringar som funnits för det principiella abortförbudet i tidigare lag presenteras som en kombination av tabuföreställningar, bristande kunskap och "kristna moralbildningar" (s 32 f).

De etiska och semantiska brister som relateras ovan aktualiseras av en mängd remissinstanser. Ärkebiskopen uppmärksammar konflikten med den kristna tron med särskilt avseende på begreppet myndighet. Genom att acceptera principen om livets helgd kan människan låta en värdering, eller snarare ett omistligt värde, utmana "ett blint biologiskt skeende" då hon använder sig av sin makt att råda över skapelsen (SOU 1972: 39 s 99). Abortkommittén förnekar alltså livets egenvärde.

Kommitténs väg innebär, att man förnekar att livet som sådant har någon annan rätt än den som de nu levande och maktutövande människorna är villiga att ge det. Människans myndighet kan då hävdas *på bekostnad av livet, även det mänskliga livet*. Den andra vägen är den diametralt motsatta. Där ser man människans myndighet som en möjlighet att – utan att skada sitt eget liv – beröva den obarmhertiga kampen för tillvaron något av dess herravälde och låta en av henne omfattad etisk princip reglera livet på jorden.

Med dessa ord presenterar Svenska kyrkans ledare det begrepp som varit vägledande för den västerländska människans förvalterskap under två tusen år: vördnad för (det oskyldiga) livet, respekt för livet. Det innebär givetvis ett fullständigt underkännande av abortkommitténs retorik för ett rådande och en kontroll som inte skonar ens den helt oskyldige och rene. Ärkebiskopen vill "till de värden och intressen det är lagstiftningens och samhällets primära uppgift att skydda nu liksom tidigare räkna också fostrets skydd till dess liv" (SOU 1972: 39 s 102).

Samma kritik framträder inte oväntat också i Svenska Prästförbundets svar. Med hänvisning till auktoriteter som professorn emeritus i rättshistoria juris samt fil dr Gerhard Hafström, författaren och debattören Anne-Marie Thunberg, vid den här tiden redaktör för tidskriften *Vår lösen*, och Astrid Kristensson, moderat rikspolitiker och jurist, i folkmun kallad batongmormor, slås fast att "ett foster har liv och bör som blivande människa alltså ges rättsskydd" (SOU 1972: 39 s 289). När man i resonemang utifrån vuxenvärldens upplevda praktiska behov ifrågasätter detta, är fostret dödsdömt och väger dess intressen fjäderlätt. "Det mest försvarslöse i verden er fosteret i mors liv, dersom det får foreldrene mot seg" (Norske bispemötets uttalelse om abortspörsmålet, november 1971, SOU 1972: 39 s 290). Prästförbundets sammanfattning börjar på ett sätt som torde stå för den kristna historieuppfattningen över lag:

Abortkommitténs förslag är lika oförenligt med biologisk livssyn som med den kristna livsåskådningen och den västerländska kulturuppfattningen om livets okränkbarhet och varje mänskligt livs oändliga värde. Förslaget är därför främmande för de västeuropeiska folkens lagstiftningstradition, vilken utformats av den kanoniska rätten, som härutinnan ytterst härstammar från Kristi egna ord om barnen, de sjuka och ålderdomssvaga samt om alla dessas fulla, oändliga människovärde (s 291).

Katolska biskopsämbetet ansluter följsamt till det remissvar som avgivits av Svenska kyrkans ärkebiskop, men angriper också abortkommitténs förmåga att rätt uppfatta och beskriva "den romersk-katolska sedeläran":

Eftersom en statlig utredning inte utan absolut tvingande skäl bör misstänkas för att medvetet förvanska fakta, måste man konstatera att vad gäller förmåga att korrekt referera och kontrollera sakförhållanden utredningen inte varit vuxen sin uppgift. Som tydligt framgår av Abort och kristet ansvar s 17 - 18 betraktar den katolska kyrkan förhållandet mellan preventiva åtgärder och abort på ett helt annat sätt än utredningen påstår (*Abort och kristet ansvar* s 17 f, SOU 1972: 39 s 301).

Svenska Kyrkans Lekmannaförbund tar bland mycket annat i sitt långa svar upp indikationerna och kritiserar kärvt den arvshygieniska indikationen om utsortering av "undermåliga individer". Förbundet nämner särskilt att mätåret 1945 hela 27,4 procent av samtliga legala aborter skett på eugenisk indikation (SOU 1972: 39 s 310). Med tanke på en verklighet som senare blev tecknad för den breda publiken av Maja Hagerman i boken *Det rena landet*, befarar kyrkans lekmannakår en samhällsutveckling av nazistisk inriktning. Man framhåller också att rådande abortpraxis är lagstridig och vållar stora problem på sjukhusen:

Särskilt olustigt måste arbetet te sig för personalen, då det aborterade fostret visar sig vara vid liv och fråga kan uppkomma om huruvida personalen i så fall är skyldig att bevara livet hos ett fördrivet men livsdugligt foster. Enligt gällande bestämmelser skall ett foster, som framfödes med liv, registreras såsom varande ett fött barn. Dessa bestämmelser lär dock icke tillämpas, om det är fråga om ett foster, som blivit föremål för legal abort. Även sådana konfliktsituationer måste te sig i hög grad olustiga för läkare och annan personal med normala mänskliga värderingar. (s 312)

Man anser att den lättvindiga synen på abort också har deformerat det demografiska landskapet. "Inte utan fog kan påstås att abortkommitténs förslag på sikt är att betrakta som ett

erbjudande till svenska folket att ta livet av sig självt" (s 313). Lekmannaförbundet beskriver i detalj fosterutvecklingen, påyrkar en återgång till traditionell abortsyn, önskar total samvetsfrihet för vårdpersonal, varnar för juridiska inkonsistenser inom och utom landet om abort medges (jfr Perselli ovan s 5, 9), påtalar det lidande som följt aborterna i spåren och kräver att ansvar utkrävs av dem som låtit utvecklingen glida ur händerna. Skulden läggs inte på lokala beslutsfattare utan på Socialstyrelsens socialpsykiatriska nämnd (s 313). Denna skall i öppen konflikt med gällande lag redan vid abortkommitténs tillkomst ha genomdrivit att alla aborter beviljades, också då ingen indikation förelåg (s 319). På vägen till slutsatserna avlivar man också myten att ett foster skulle vara en del av moderns kropp (s 315). Man kan utan vidare säga att lekmanakårens remissvar hör till de mest genomarbetade och även mest uppseendeväckande som skrivits. Liksom ärkebiskopens och prästförbundets ligger det i rak linje med den katolska synen på människan liv.

Abortkommitténs betänkande vill helt ställa läkarvetenskapen i opinionens tjänst, men då har man inte förutsett de professionellas motstånd mot en liberalare abortlag. Som framgått ovan s 22 f gjorde läkarkåren länge motstånd mot abort annat än i nödfall. Det kan ha funnits en oro för vad en omfattande abortverksamhet skulle kunna innebära för yrket som profession, för kommittén tar ofta tillfället att framhäva vetenskapens och läkarnas betydelse. I sitt stycke "Den accelererande befolkningstillväxten" betonar kommittén att den medicinska vetenskapens landvinningar besegrat epidemierna och att "en alltför snabb folkökning kan leda till kristillstånd i ett samhälle" (SOU 1971: 58 s 32). Ökad medellivslängd kunde ju inte gärna presenteras som ett problem, så den upplevda faran för välfärden blev i stället att Sverige bland många länder "hotades av ett alltför stort födelseöverskott" (s 33). Uppenbarligen var demografisk balans en icke-fråga. Kommittén räknar redan i inledningen av sitt arbete abort till de medicinska specialiteter som syftar till barnbegränsning och som anses lämpliga att ingå i statens service till sina medborgare. Ett upplevt behov av födelsekontroll har helt fått överskugga fostrets värde och abortens, enligt då rådande lag, etiska haveri. Det betyder att betänkandet inte i första hand är en utredning huruvida abort kan tillåtas. Det primära har nog varit att förse riksdagen med ett underlag för att införa fri abort med de begränsningar som varit nödvändiga av hänsyn till opinionen och att bjuda en argumentation för den nyordning som redan var ett vårdpolitiskt faktum (se ovan s 18 f samt nedan s 29).

3. Fostrets kropp nedvärderas. Den omtalas på ett verklighetsfrämmande sätt, när den inte helt förtigs. Kommittén skiljer på vedertaget sätt mellan tidig och sen abortoperation. För de senare skiljs mellan ett- och tvåstegsmetoder. Texten uttrycker om än med sakliga ord stor omtanke om kvinnan som skall opereras, medan fostrets existens döljs i en terminologi som tjänar det valda perspektivet. Ibland är tydligheten relativt stor. Kommittén skriver att "ett fortsatt förlopp hindras genom en jämförelsevis enkel operation genom slidan" (SOU 1971: 58 s 44). "Smärtlindring vid ingreppet fordras huvudsakligen för den vidgning av livmoderhalsen (cervixdilatation) som är nödvändig för att operatören skall kunna få plats att föra in de instrument som han behöver för att tömma livmoderhållans innehåll och för att han skall kunna få ut fosterdelar, moderkaksvävnad och hinnor." Också äldre metoder innebar att "livmoderhållans innehåll togs ut med aborttång och återstoden genom 'skrapning' av väggarna". Men också en ny metod presenteras. "I stället för att ta ut livmoderhållans innehåll med tång och kyrett suger operatören ut det med ett rör som står i förbindelse med en sugpump. Vakuümexaeres började tidigt användas i Sovjetunionen och redogörelser för metodens användning i större skala publicerades också snart från Östeuropa, framför allt från Tjeckoslovakien. I Sverige kom de första meddelandena om tillämpning av metoden 1966-1967, och sedan dess har metoden alltmer kommit att dominera vid tidig abortoperation." "Jämförelser med den instrumentella utrymningen har från så gott som alla synpunkter utfallit till vakuümexaeresens fördel" (s 44). Det är nämligen ovanligt att instrumentet skadar livmoderväggen.

Det faktum att också fostret är en mänsklig varelse vid liv och hälsa erkänns inte när man använder uttryck som "livmoderhåll" (s 45). Fostrets död hemlighålls på liknande sätt i

konstruktioner som "instrumentell utrymning". Etiken i handlingen förbigås helt när metoderna jämförs.

Analysen av de sena aborterna tillgår på samma sätt. Tvåstegsmetoderna behandlas först. "I Danmark och Storbritannien används fortfarande i ganska stor utsträckning injektion av steril såpkräm genom livmoderhalsen mellan livmoderväggen och fosterhinnorna, men denna metod har aldrig ansetts tillräckligt säker av svenska läkare. I stället har man här på många håll använt sig av metoden att spruta in steril 20 % koksaltlösning på motsvarande sätt (*extra-amnial koksaltinjektion*)" (s 46). Denna metod anses vara särskilt lämplig fram till 16:e-17:e graviditetsveckan. "Insprutningen är inte smärtsam och narkos är olämplig, därför att kvinnan bör vara i stånd att tala om ifall hon får besvär, som skulle kunna tyda på att koksaltlösningen kommit in i blodbanorna" (s 46). "I drygt 10 % av fallen resulterar inte den första injektionen i missfall utan måste upprepas eller ersättas med annan metod för abortoperation. Till ungefär 85 % måste missfall avslutas med en instrumentell utrymning, som på senare tid i stor utsträckning ersätts med vakuumbaes." "Med en omsorgsfullt tillämpad teknik kan man numera så gott som fullständigt undvika de betydande risker som det skulle medföra att en större mängd koksaltlösning passerar ut i blodbanorna på kvinnan" (s 47).

Sedan beskrivs ettstegsmetoderna. "På grund av nackdelarna med tvåstegsmetoderna . . . kan läkaren i stället utföra ett ingrepp som genast medför abort. . . . Vid vaginal hysterotomi görs ett insnitt genom främre väggen av livmoderhalsen ända upp mot dess övergång i livmoderkroppen sedan den täckande delen av slidslemhinnan och urinblåsan skjutits upp. Genom insnittet tas sedan livmoderinnehållet ut, huvudsakligen med aborttång, och genom 'skrapning' med kyrett eller slev" (s 47). "Abdominell hysterotomi", operation genom bukväggen, utförs som ett litet kejsarsnitt.

I anslutning till de olika metoderna beskrivs vilka besvär kvinnan kan drabbas av. Ingenting sägs om livmoderhållet, vad det är och hur det behandlas. Författarna nämner en "tilltagande motvilja mot tvåstegsmetoderna" (SOU 1971: 58 s 47) och att "väntetiden före missfall utgör en psykisk belastning för kvinnan" (s 46). De påpekar också att en större bukoperation kräver större personella och materiella resurser, längre vårdtid och längre konvalescens, liksom att nackdelen med ett synligt ärr ibland bör uppmärksammas (s 47 f). Ingenting sägs om fostrets eventuella lidanden och hur man förfar med dess kropp. Detta blir särskilt tydligt när kommittén övergår till att beskriva olika följdtilstånd och de dödsfall som förekommer. Dödligheten för kvinnan har inte helt kunnat elimineras, men fostret dödas ju vid praktiskt taget varje abort.

Kommittén undviker att ge fostret mänskliga drag. Fostret har ett ansikte, dess hjärta slår och blodomloppet fungerar. En unik individ med egen genuuppsättning och ett unikt DNA växer i livmodern. Operationen syftar till att döda en unik mänsklig individ, men detta är en verklighet som abortkommittén vill dölja. Därför undviks den i största möjliga utsträckning och när utredarna närmar sig fostrets kropp övergår de till omskrivningar. Fostret i livmodern tillmäts ingen betydelse alls i det resonemang som förs. Dess liv döljs av facktermer, dess dödskamp bakom vetenskapliga instrument. Perspektivet gör fostret till ett självklart föremål för vuxnas makt. Dess subjektivitet, intressen och rättsstatus förbigås. Någon plädering för att fostret skulle vara mindre värt än tidigare eller i förhållande till föräldrarna presteras inte. Inte heller görs några ansatser att förklara varför svenska foster borde vara mindre värda än andra länders. Detta kunde ha förklarats av att den politiska majoriteten hämtade sitt ljus från öster, om det inte förhållit sig så att kommittén är mycket kritisk mot de sovjetiska erfarenheterna av abort som en befolkningspolitisk åtgärd.

Ett kontroversiellt förslag

Ovan har visats hur 1965 års abortkommitté på tre olika sätt nedvärderar och avpersonifierar fostret genom ett språkbruk som följer av det perspektiv som valts och som i sin tur var en direkt följd av motiv som förelagts kommittén i de statliga direktiven. Med annorlunda utformade direktiv hade utredningen helt visst inte sett likadan ut. Det naturliga förhållandet moder - barn

är ju inte i verkligheten en konflikt. Ett biologiskt-holistiskt närmande till problemet med önskad graviditet, snarare än ett individualistiskt, gruppolitiskt och teknokratiskt, hade säkerligen lett till naturligare och skonsammare lösningar i ett land där många barnlösa gärna ville adoptera ett svenskt barn. Remissinstanserna är i hög grad inställda på att hjälpa och lindra. Också de mest kritiska, som Ärkebiskopen och Svenska Kyrkans Lekmannaförbund, vill om inte avkriminalisera abort så bevilja åtalsetergift för kvinnan (SOU 1972: 39 ss 108, 321).

Det befolkningspolitiska problemet hade utan minsta tvivel kunnat lösas med naturliga, enkla medel, i stället för den dramatiska konflikt som en abort innebär. Politiska reformer hade rått bot på den trångboddhet och fattigdom som tidigare gjort stora barnkullar till ett problem för många föräldrar. Ett abortförbud i Sverige 1975 skulle inte ha behövt medföra någon trångboddhet.

Är reaktionens sak för evigt förlorad? Ibland kommer hjälp från oväntat håll. Den kanadensisk-amerikanske nyttofilosofen Michael Tooley är professor vid University of Colorado sedan 1992, Distinguished College Professor vid Arts and Sciences därstädes från 2006 och adjunct professor vid Bowling Green State University 2004 - 09. Tidigare har han haft liknande befattningar på andra amerikanska universitet och i Australien. Han har på senare år undervisat bl a i kunskapsteori, men också om perception, kausalitet, metafysik, naturlagar, om teodicéproblemet, om ateism, personbegreppet och förhållandet mellan kropp och själ. Inriktningen har till stor del rört frågor som behandlas i min uppsats, vilket också framgår av titlar på essäer och artiklar. Till sådana hör "Ett försvar för abort och spädbarnsavlivande", i *Abortetik*, redigerad av Thomas Anderberg och Ingmar Persson, Doxa, Lund 1987, ss 115 - 44. På engelska lyder titeln "In Defense of Abortion and Infanticide". Andra rubriker är "The Problem of Abortion", "Abortion and Infanticide", "The Moral Status of Abortion: An Overview", "Abortion and Critical Thinking", "Philosophical Approaches to Ethical Issues in Health Care", "The Morality of Abortion" samt "Abortion - a liberal view".

Svenska kyrkans fria synod gav 1993 ut skriften *Till vägledning: Inför abortfrågan*. Denna tar i ett direkt citat upp en poäng hos Tooley. "Vid vilket stadium i en människas utveckling upphör det att vara moraliskt godtagbart att förstöra henne, och varför?" - - - "Problemet är snarare att om någon säger att det är fel att döda en nyfödd, men inte en varelse på zygot- eller något mellanstadium, ska denne någon också vara beredd att peka på en moraliskt relevant skillnad mellan en nyfödd och en varelse i ett tidigare utvecklingsstadium" (Anderberg/Persson red, s 115 f, Svenska kyrkans fria synod, s 16). Denna uppmaning, levererad av den välkände anhängaren av sena aborter och infanticid, har den svenska abortens förespråkare inte velat behandla. Det väl inövade livsduglighetskriteriet (viabilitet), åberopat av flera opinionsbildare och remissinstanser 1972, tillbakavisas ju helt och hållet av Tooley. Konkret handlar det om svårigheten att teoretiskt försvara en abortlag som bygger på veckogränser under fosterutvecklingen. Tooleys chockerande försvar för infanticid blir därigenom ett grundskott mot fri abort fram till den eller den graviditetsveckan. Även Tännsjö tar upp de folkliga resonemang som accepterar abort men ryggar tillbaka inför tanken på avlivning av små barn. Han gör det i ett appendix till sin bok *Du skall understundom dräpa* (2001), betitlat "Resultat av enkät till svenska folket om dödandets moral" (Tännsjö s 149 ff). Undersökningen genomfördes i samarbete med SIFO och verkar ha stärkt Tännsjö i den slutsats han redovisar på sidan 73 i sin bok (se nedan s 28 f).

Är abort mord? Enligt traditionen har det varit så, men vi erinrar oss här distinktionen mellan naturlig och positiv rätt (s 6 f, 10 f ovan). Ordet "mord" är en juridisk term. Där abort eller dödsstraff tillåts handlar det per definition om något annat än mord. Men finns i detta förhållande en motsägelse dold? Förra påven skriver om Guds heliga lag: "Gud /skall/ visa sig som en sträng domare över varje brott mot budet 'du skall inte dräpa', som är grundvalen för allt mänskligt samliv" (Johannes Paulus II 1999, s 74). I det borgerliga samhället blir det helt avgörande hur vi definierar begreppen mord och människa. I naturtillståndet, eller den medeltida enhetskulturen, förefaller allt enklare: Ett rekvisit för mord finns i abortfallet: medvetet och överlagt dödande. Även en soldats dödande av en värnpliktig i krig täcks av denna definition. Därmed fastställs likväl något för den moraliska bedömningen avgörande: Kvinnan som gör abort och soldaten som i strid dödar en fiendesoldat släcker båda mänskligt

liv. Soldaten gör det för ett överordnat politiskt, socialt eller kulturellt syfte. Kvinnan dödar i enhetlighet med den civila lagen, men för vilket syfte? Nationalen-cyklopedin kringgår precis som abortkommittén problemet genom att tala om fostret som livmoderinneåll (Bygdeman & Persson 2003). Den iver med vilken man döljer barnets ansikte avslöjar kanske en insikt man inte vill kännas vid? "Lagar som tillåter och främjar abort och eutanasi är inte bara i grund oförenliga med den enskildes bästa utan även det gemensamma bästa, och därför saknar de verklig juridisk kraft" (Johannes Paulus II 1999, s 96).

Abortkommittén vill på sin egen och svenska folkets vägnar kräva att vad som uppfattats som en progressiv utveckling tillåts slå igenom på lagens alla områden. Födelsekontroll genom abort blir som i öststaterna en form av offensiv befolkningspolitik som överordnas förhärskande tabun inklusive förbudet att dräpa. Även utsläckande av tidigare fredat mänskligt liv får tillgripas. Här bara förutsätts på rättspositivistiskt manér att staten är myndig att besluta om liv och död och att professionerna måste kunna hantera detta. Torbjörn Tännsjö säger i avslutningen av kapitel 5 i sin bok *Du skall understundom dräpa!*, "Abort och spädbarnsdödande":

Skarpa skillnader i synen på abort och spädbarnsdödande har gått i dagen när det gäller den pragmatiska synen på dödande, läran om livets helgd och rätten till liv. - - - Det innebär också att den vardagliga synen på dödande råkar i svårigheter beträffande aborter. Det är inte ovanligt att människor reagerar på dessa svårigheter med en ovilja att tänka klart över aborternas moraliska status. (s 73)

Tännsjös slutsats är anmärkningsvärd. Är det så att varje argument för abort avslöjar bristande vilja att tänka klart?

Samhällsförändringar som motivering för ny lag

Abortfrågan diskuterades livligt under förra seklet, i takt med de undan för undan förändrade livsvillkoren, främst inflyttningen till städerna och industriernas ökade antal och växande storlek. Kvinnorna erövrade en ny ställning i industrisamhället. Folk rörelser och politiska partier bildade opinion. 1938 års abortlag behöll ändå genom anknytning till 3 kap 4 § i brottsbalken ett principiellt förbud mot fosterfördrivning, den då gällande termen för vad vi idag kallar abort. Grunden för detta var alltjämt doktrinen om livets helgd i den kristna traditionen. Enda möjligheten för en kvinna att få genomgå abort byggde på ett fåtal angivna indikationer, som innebar att undantag gjordes från regeln. Straffen för brott mot lagen mildrades också med tiden avsevärt, i första hand för kvinnans del, och 1946 tillkom en social indikation som banade väg för en generellt friare tillämpning av lagen. Redan under perioden före 1974 förekom således många tecken på att en liberalisering i synen på havandeskap ägt rum. Ecklesiastikdepartementet och skolämnet kristendom organiserades om och bytte namn. Kyrkans tid som huvudman för skolan var förbi. En förordning om kvinnliga präster följde snart samma linje, och arbetet för kvinnans yttre jämställdhet med mannen fortsatte genom hela samhället. Om än inte helt uttalat hade de naturvetenskapliga ämnena – med filosofins goda minne – övertagit teologins och humanioras ledarskap i vetenskapssamhället. Vitrockar hade trätt i svartrockarnas ställe.

Abortkommittén och många av de tunga remissinstanserna såg som helt naturligt att en ny lag borde införas för att ersätta den gällande från 1938, som bekräftelse på en omvärdering som redan ägt rum över landet. Det finns många hänvisningar till den praxis som då redan tillämpats vid sjukhusen en längre tid, i synnerhet efter tillkomsten av den fjärde indikationen. Många är också konstaterandena om att samhällsutvecklingen med en ny syn på människovärdet, gör en ny samhällsstyrning önskvärd. Här fokuseras i första hand ändrade samlevnadsformer och kvinnornas nya roller i arbete och umgängesliv. Man kallar den gamla ordningen med dess värderingar föråldrad och anser tiden mogen att lägga ansvaret för bedömningen av graviditeten hos kvinnan själv. Det betyder givetvis att det väntade barnet inte längre ses som en person med egna rättigheter utan snarare betraktas som en del av kvinnans kropp, ett uttryck som trots att det är vilseledande används alltjämt. Ett annat begrepp som

kommit i flitigt bruk på senare år är som framgått "kvinnors reproduktiva hälsa" (Margaretha Winberg och s-kvinnorna m fl). De svårigheter som vidlåder det rena kvinnoperspektivet på havandeskap förbigås i tysthet utan att det påtalas av andra än dem som står för kyrkans tradition.

Det är påfallande med vilken hänförelse abortkommittén och många remissinstanser kastar sig i armarna på sin nya sköna värld. Onyanserade förkastelse-domar drabbar mänsklighetens traditionella ideal och levnadssätt. Samhällsförändringar uppfattas uteslutande som något gott. De många redskap som teknik och vetenskap kan ge människan problematiseras inte ens då mänskliga rättigheter och utsläckandet av mänskligt liv står på dagordningen. Det förefaller som om etiken varit överspelad eller ett helt nytt förnuft gjort sitt intåg och på ett så övertygande sätt tagit sinnen i besittning, att några varningsklockor inte ansågs behövliga. Sannolikt måste detta förklaras med att positivism och evolutionstänkande vunnit en närmast total anslutning bland folkets politiska företrädare. Erika Alm drar över lag samma slutsatser när hon behandlar de statliga utredningar som gäller sexuallivet (Alm 2006, s 233 f). De som varit engagerade i den statliga utredningsverksamheten har uppfattat sig själva som den nya tidens frälsargestalter.

Den karaktäristik av den rådande sexualsynen som presenteras i *Sexuella övergrepp* skiljer sig, som sagt, inte nämnvärt från den som presenteras i *Rätten till abort* eller *Fri sterilisering*. Det är samma ledord som återkommer, samma sätt att ta spjörn emot tidigare lagstiftning för att motivera det egna lagförslaget och samma motbilder som tecknas (det senare i form av en kristen moral som beskrivs som en kvarleva från ett svunnet patriarkalt samhälle). Särskilt *Rätten till abort* och *Sexuella övergrepp* delar begreppsvärld: bägge talar entusiastiskt om ett förvetenskapligande av sexualfrågorna och lyfter fram Freud och Kinsey som pionjärer. De hävdar också att ekonomiska och arbetsmarknadsmässiga omstruktureringar fått konsekvenser för relationen mellan könen och därmed även för synen på sexualitet och reproduktion. Denna förskjutning i synen på könen används som ett argument för att det behövs en ändring av lagstiftningen, såväl den gällande abort som den gällande sexuella övergrepp. I *Sexuella övergrepp* framgår att strävan efter jämställdhet och jämlikhet är en del i den värdegrund som utredarna anser bör upprätthållas genom lagstiftningen. (s 235 f)

Många av remissinstanserna genomsådar som vi har sett att abortkommittén syftar till att införa en helt ny värdegrund i Sverige, och de tar i kraftfulla ordalag avstånd från denna ambition. Sedan dess har segrarna skrivit vårt lands historia. Som vi skall se har på senare år även kyrkorna i hög grad anammat sekulariseringens idiom. Samtidigt består i lagstiftning och institutioner tunga artefakter som vittnar om en svunnen men hållfast struktur. I ärvdabalken räknas ofödda barn ännu idag som arvsberättigade personer – och det alltifrån befruktningen. Också arbetsmiljölagen och lagen om vård av missbrukare tar, utan tidsbegränsning, hänsyn till ofödda som delar moderns miljö. Endast personer är ver. Det faktum att abortlagen gäller och tillämpas ändå, betyder att varje kvinnas rätt att avsluta personers liv har överordnats andra hänsyn. Det är tillåtet i Sverige att döda lagliga arvingar på skattefinansierade sjukhus.

Modernitetens livssyn i fråga satt

Enligt den katolska, allmänna, kyrkan, som ju en gång också var Sveriges, skall såväl mannen som kvinnan underkasta sig naturlig reproduktion. Människan är en del av naturen, som i sin helhet är skapad av Gud. Äktenskapets sakrament är mer än en regel för samlivet. Här finns bakgrunden till att kyrkan motsätter sig såväl preventivmedel som aborter. Man skall inte manipulera den naturliga processen. Ändamålspektivet skall hedras.

Det synsätt som är vanligt i det sekulariserade Västerlandet idag innebär vad gäller graviditetens tidigare del en återgång till Romarrikets patria potestas (ovan s 3), men på ett sätt som sätter kvinnan i mannens, husbondens, ställe. Vuxna människor anses myndiga att själva bestämma över sin reproduktion som en del av sin privata sfär. Privatlivets helgd har

därigenom tagit platsen för livets helgd. Det väntade men ovälkomna barnet reduceras till en del av kvinnans kropp, en fara för hennes hälsa. En offentlig svensk utredning bär namnet *Den gravida kvinnan och fostret – två individer* (SOU 1989:51), men den gör det utan förpliktelse. Den slår fast att det verkligen rör sig om två fristående personer redan från konceptionen, men vacklar i själva verket i sin syn på fostret och ger upp för det subjektiva vuxenperspektivet:

Ingen människa får behandlas enbart som medel utan varje individ har ett människovärde och utgör ett mål i sig själv. (s 75)

En humanistisk människosyn innebär att varje individ måste anses ha ett människovärde. I människovärdet ligger bl a livets okränkbarhet, personens integritet och rätt att vara bärare av allmänna mänskliga rättigheter. (s 75)

Människovärdet kommer fortfarande att helt och odelbart gälla för alla personer. Däremot framstår fostrets värde inte som oinskränkt förrän det uppnått ett stadium då det börjar kunna uppfattas som en mänsklig person. (s 77)

Den glidning som här utmärker betänkandet avser naturligtvis att skydda rådande abortlag. Den innebär i sak att rätten till liv (artikel 3 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna) ges upp, på det sätt som varit vanligt i Sverige. Den svenska abortlagen anses av utredarna värdefullare än den kristna människosynen liksom den allmänmänskliga, icke religiösa etik som lagts i dagen av Emmanuel Lévinas. Motsättningen har frilagts av Per Sundström i boken *Abortetik i ny dager* (1994).

Vad tillför då utredningen (SOU 1989:51) genom att vackla på detta sätt? Den löser inte problemet utan väljer, precis som regeringen efter Estonias undergång, att i betong dölja det som är för svårt att se. Även om den citeras ofta, t ex i Andrén & Görman: *Etik och genteknik*, s 62, och SOU 2003:126, *Bättre missbildningsövervakning*, s 61, har den inte lett till den annullering av abortlagen som kunnat förväntas. I själva verket har ett pragmatiskt synsätt, liksom den slagordsmässiga tilltron till folkviljan och de demokratiska processerna, på trettio år förpassat de traditionella, av vetenskapen sanktionerade, synpunkterna till en plats i skamvrån. Idag propagerar minoriteten för människans oförytterliga värde på samma sätt som en annan minoritet för hundra år sedan propagerade för kvinnlig rösträtt. Allt oftare åberopas också de mänskliga rättigheterna i kampen för fri abort, t ex då Europeiska Unionen kritiserar Polen för den strikta lagstiftningen i landet.

Orsak till abortförbuden i Västeuropa och USA är livets helgd i den kristna traditionen. Gud är världens skapare och livets givare, Jesus Gud själv i mänsklig form. Sin fader förkroppsligad sade sig Mästaren *vara* livet. Uppståndelsen från de döda skall bekräfta att kropp, själ och ande är ett helt hos människan.

Kyrkofäderna ställde samman elementen i den kristna läran under de första århundradena. Begreppet person fick en nyckelroll. Det tillkom för att intellektuellt motivera dogmen om Guds treenighet. Det "har växt fram ur reflexionen över evangeliet", "vittnar om Europas kamp om klarhet" och "är dess förblivande bidrag till den mänskliga familjen", säger katoliken Anders Piltz i *Mellan ängel och best* (s 19). Det är rentav en kristen uppfinning, tillkommen för att förklara uppenbarelsens fakta och vara grunden för "en idealbildning av specifikt kristet slag", menar lutheranen Horgby (Nordenfelt s 55). Såväl Collste som Horgby klarlägger, liksom Piltz, personbegreppet med utgångspunkt hos kyrkans fäder, främst Tertullianus, Ireneus och Augustinus. Den sistnämnde gjorde upp med gnosticisken i dess manikeiska form då han betonade tillvarons och människans enhet. Världen må framstå som kluven, men det är inte den yttersta sanningen. Allt som finns är skapat av Gud. Människan är ett helt av ande, själ och kropp, en mänsklig treenighet skapad för evigt liv. Kroppen är här inte något mindervärdigt. "Människan är en själ, som har en kropp. - - - Gud gjorde kroppen god, eftersom han själv är god." Så skriver den lutherske prästen, docenten vid Åbo Akademi Christian Braw (Braw s 77). De kristna kunde ibland rentav beskrivas som "det kroppsförälskade släktet" (Nordenfelt s 61).

Den dualistiska uppdelning i kropp och själ, mörker och ljus, som är kärnan i gnosticismen, härrör i stället från det grekiska tänkandet. De gamla hebréerna hade en monistisk människosyn men såg den enskilde endast som en individ i gruppen.

Den judiska synen hindrade emellertid inte att det ofödda barnet i Gamla testamentet ansågs vara mindre värt än en född människa, åtminstone enligt Collste (Nordenfält s 51). Det kategoriska förbud som i vår egen kulturtradition jämställer dödandet av ofödda med vanliga mord hör i stället samman med Kristi kyrka, som "alltid och överallt avvisat fosterfördrivning" (Svenska kyrkans fria synod s 16). Detta är en naturlig följd av synen på människan som Guds avbild med enhetlig skapnad. Jesu förebildliga uppståndelse tar udden av allt tal om kroppens umbärlighet. "Uppståndelsen innebär för Augustinus inte bara själens återförening med en återställd kropp, den innebär också att den uppståndna kroppen utvecklar all den fullkomning, som den potentiellt äger. Uppståndelsen innebär att alla kroppens möjligheter blir verklighet, och detta gäller också aborterade foster och dödfödda barn." (Braw s 181) Den höga uppskattningen av de barn som är på gång möter heller inga ekumeniska svårigheter. Även buddismen, hinduismen och bramanismens heliga skrifter fördömer abort som mord, poängterar Torbjörn Tännsjö (Tännsjö s 10). Aborter har godtagits i diktaturer, i starkt materialistiska samhällen och i delar av kulturer där sekularisering och totalitarism brutit med traditionen och genom förlorad överblick och förnekade meningssammanhang satt religionen på undantag. Att aborterna beskrivs i vetenskapliga termer får inte bortskymma det faktum att deras motivering hämtas ur en politik vars ändamål inte i första hand har med vetenskap eller etik att göra. Tännsjö ger katolikerna rätt i själva kärnfrågan:

Länge godtog den katolska kyrkan tidiga aborter, numera fördömer man alla aborter. Detta har ansetts vara exempel på inkonsekvens. Kritiken är emellertid oberättigad. - - - vi vet ju idag att en unik individ uppkommer redan vid befruktningen, med en bestämd genuppsättning och en på många sätt determinerad framtid. Det ligger därför inget orimligt i att tänka sig att, om allt mänskligt oskyldigt liv är heligt, så är det heligt från konceptionsögonblicket. (s 69 ff)

Enligt den kyrkliga synen är människan skapad till Guds avbild och därigenom helig. Det normala sättet att närma sig henne är därför vördnad. I vår svenska historia har principen fått stryka på foten för ett upplevt tvång att föra krig. Nationalstaten har för expansionsändamål upphävt förbudet att döda och inskränkt förbudet till att gälla oskyldigt liv. Välfärdsstaten bryter också denna tradition och söker en grund för avlivning av barn som i det perspektiv samhällsplaneringen ger ter sig icke önskvärda.

Människans helighet enligt kristen tro gäller likväl människan som helhet och utan förbehåll, politiska eller andra. Ringaktning av kroppen är liksom viljan att exploatera och manipulera den skapade världen en följd av sekulariseringen. För en kristen är ansvar något naturligt och livet ett förvaltarskap.

Den positiva vetenskapen valde däremot en kunskapsväg som innebar att allt den iakttog förpassades till föremålets föregivet neutrala värld. Profaneringen tog fart och omfattade snart också människan, genom den inställning hon fick till sin kropp. Människan blev även hon ett ting i tid och rum. Hon såg sig själv inte enbart som en förvaltare, utan också som en erövrare, suverän i tingens värld. Andra människor kom att bli betraktade som ting, när den pågående processen krävde det. Människans unika värde kunde relativiseras eller rentav glömmas bort. Det har skett i skolan och det militära, i affärliv och politik. I all vår utsatthet blir Lévinas' författarskap en välkommen påminnelse om att människan i vår kultur är ett ändamål i sig själv, med rätt till sin egen person och vägran att vara (bara) materia. Endast i mötet ansikte mot ansikte blir den andre den Andre, en ointaglig person som är en jämlike för vilken jag har ansvar och som jag inte får underkuva eller dräpa.

Men lätt är det inte att lära gamla hundar sitta. Vid en tid då den klassiska fysiken sedan länge problematiserats, behöll samhällsforskarna och administrationen positivismens begrepp om tingen. Alla utanför den fysikaliska grundforskningen föreföll ha fortsatt fullt förtroende för sina kroppsliga sinnen, till och med de flesta av filosoferna. Saker och ting måste få fortsätta vara vad de såg ut att vara. Begreppet intersubjektiv kom till. Trots att så många hisnat vid sina

mikroskop, kom okularbesiktningen aldrig ur bruk. Det synliga och mätbara fick fortsatt giltighet. Dimensionerna i det som absolut uppfattade rummet var alltså tre. Universum uppfattades även i fortsättningen, trots Immanuel Kant, som likformigt utsträckt och möjligt att indela i kunskapsområden. De kopernikanska revolutionerna till trots stod Protagoras' sats stark som förr, en antropomorf excentricitet var kännetecknet på allt vi gjorde och ville. Industri- och informationssamhällets människa har verkligen restlöst varit alltings mått.

Biologin är vetenskapen om de levande organismerna. Den har under 1900-talet gjorts till arena för strävanden att reducera det organiska livet till underliggande nivåer av kemi och fysik. Bakom ambitionen låg föreställningar om att världen byggs underifrån av små partiklar ordnade i mönster. Världen blev en kontinent att erövra, naturen en maskin att tämja. Det synsättet har överlevt mycken kritik, som utslag av en förtingligandets metafysik, för begränsningen hos "det manliga förnuftet" (Genevieve Lloyd), mot de patriarkaliska och fallokratiska samhällenas sätt att fungera (Luce Irigaray) osv.

Världskrigen under 1900-talet var de tragiska följderna av att den positiva vetenskapen togs i anspråk av nationalstater som ville utvidga sina maktsfärer. Det gällde att framställa de egna ambitionerna som överlägsna och därmed berättigade. Ett sätt som användes flitigt var den nu, endast kort tid efteråt, allmänt avskydda rasbiologin. Med dess hjälp kunde människorna beskrivas som rena eller orena, överlägsna eller underlägsna. Det underförstods att de överlägsna borde besluta om allas öden, däribland vad som skulle ske med de underlägsna. Denna upplaga av "survival of the fittest" kallas socialdarwinism. Filosofiskt hör den hemma i det tänkande som utgår från Herbert Spencer. Han ansåg att förvärvade egenskaper kan ärvas. Sedan upplysningen var vetenskapssamhället besatt av projektet att förändra livsbetingelserna, bland annat genom försök att förädla raserna. Frenologi, kranioskopi (skallmätning) och lika ovetenskapliga typläror såg dagens ljus. Rasbiologin och eugeniken, på svenska kallad rashygien, blev till slut den vetenskapliga motiveringen för aktiv utrensning av icke önskade raser och individer. Det var en allmän rörelse och hade som sådan vunnit viss hävd. Både Winston Churchill och våra egna folkhemsministrar gjorde rasistiska uttalanden som fick stå oemotsagda. Sverige var också först i världen med ett rasbiologiskt institut, som grundades i Uppsala 1921. Rasistiska tankegångar var mycket gångbara och många svenskar hängivna beundrare av Hitler. Föreställningar av samma slag lever kvar efter kriget. I vår tid söker sig segregationen nya former, då de förbrukade begreppen byts ut mot mera gångbara. Så har "kultur" fått ersätta "ras", fast med bibehållen diskriminerande funktion. Detta framhölls av den populärvetenskapliga författaren Maja Hagerman i Svt-programmet "Vem kan man lita på?" den 15 november 2003 (se också Hagerman 2006).

Livet är enligt Charles Darwin en kamp för tillvaron. Den överlever, som är dugligast. En relativ makt utnyttjas som "rätt". Människovärdet relativiseras. När detta blir inte bara naturens utan också samhällets utgångspunkt, som hos Herbert Spencer och H S Chamberlain, den ariska rasens teoretiker, medför det ett förnekande av den traditionella moralen. Grupp ställs mot grupp, och vetenskapen åberopas för att en part i målet skall få ställa traditionen åt sidan. Det okända andra (Platon: to heteron), som gör oss mänskliga, får sitt öde bestämt av det samma (to auton), en anonym totalitet, i den dialektik Lévinas övertagit från sin föregångare Platon (Peperzak/Critchley/Bernasconi 1996 s x). De tänkare som under 1900-talet utmanat socialdarwinismen gjorde det under det våldsamma intrycket av sin egen erfarenhet av totalitarism, krig och förnedring, förutom ovan nämnde Emmanuel Lévinas också hans föregångare Franz Rosenzweig och Martin Buber, för att nu nämna tre som var judar. Men det fanns också andra, både katoliker, protestanter och vetenskapstroende. Problemet är inte tidsbetonat eller lokalt, utan till synes evigt och allmänmänskligt. Det är människans följeslagare lika säkert som problematiken kring viljans frihet eller kroppens förhållande till själen.

Det har i nationalstaterna funnits en seglivad ambition att försmidiga majoritetens liv och förenkla den kollektiva hanteringen av samhället. Man har tagit avstånd från vissa individer; marginaliserat, förtryckt och även utrotat dem om det ansetts nödvändigt. Dessa individer har ibland utmönstrats på grund av särdrag i sitt utseende eller beteende (genetiskt avvikande, förståndshandikappade, homosexuella, judar och andra "främmande" raser, icke-ariar, slutna folkgrupper och påstått asociala individer). De har skilts ut på grund av sin biologiska härstamning (zigenare, judar, "negrer" m fl). De har misstänkliggjorts, isolerats och förföljts för

sin samhällsattityd eller religion (judar, kommunister, Jehovas vittnen, frimurare, spåkvinnor, katoliker och andra renläriga kristna m fl.) De har också eliminerats genom hänvisning till sin närhet till livets gränser (barn, medvetlösa i komatillstånd, obotligt sjuka eller lytta, offer för eutanasi och andra experiment m fl). Inte i något fall har det kunnat ledas i bevis att dessa individer saknar eller har ett lägre människovärde. Staterna har utifrån ekonomiska och sociala ambitioner antagit och ibland försökt visa att de är mindre värda, men har inte kunnat presentera kriterier som fått stå oemotsagda. Den Andre är som medborgare trots detta allt annat än höjd över misstankar.

Den som blivit intresserad av Lévinas och hans protest mot att låta människan uppgå i den materiella världens totalitet hänvisas till hans verk. På svenska finns *Etik och oändlighet* (1993) samt *Tiden och den andre* (1992), båda utgivna av Brutus Östlings bokförlag Symposion. En pedagogisk mjukstart erbjuder Peter Kempes läsvärda inledning till *Etik och oändlighet* (1993) liksom hans introduktion till Lévinasstudiet (1992, se litteraturlistan), som också redovisar förhållandet till föregångarna Kierkegaard, Husserl och Rosenzweig. En överskådlig inledning till etiken som första filosofi ger Adriaan Peperzaks förord till *Emmanuel Lévinas: Basic Philosophical Writings* (1996).

Slutsatser

Med 1974 års abortlag har den kristna synen på livet, och på avbrutna graviditeter, ersatts av en politisk. Lagstiftaren hade motsvarat förväntningarna. Det visar på de stora möjligheterna, liksom på riskerna, med en demokrati som saknar en författnings restriktioner. Lagen används som politikens redskap i en social ingenjörskonst. I demokratier är det ju så, att lagstiftningen skall vara ett uttryck för folkviljan. Skollämnat kristendom stod ännu överst i skolelevernas betyg, men en förändring hade ändå ägt rum. Den bildade världens verkliga flaggskepp var sedan ett par århundraden en naturvetenskap som byggde på observation och beräkning, det vill säga på systematiska iakttagelser av den utsträckta världen inklusive människans kropp. Mest formaliserad och därmed prestigefylld var den teoretiska fysiken.

Det ledde till en snabb och till synes lovande förvandling av samhälle och umgänge. Industri och urbana levnadssätt skapade föreställningar med innebörden att människor nu, vägleda av vetenskap, kunde forma tillvaron med rimlig ansträngning. Detta var positivismens program, den livssyn som systematiserades av Auguste Comte och har kallats såväl industrialismens filosofi som social fysik. Kyrkan fick undan för undan se sitt inflytande minska. Det gamla samhället färgade alltså många världsbild, men en avgörande förändring hade ändå ägt rum. Den moderna människan hade tagit kontroll över sin tillvaro. Hon skaffade sig näringsriktig föda, bättre kläder och hus och industriålderns alla möjligheter. Också det mentala blev underkastat vetenskapens paradig: Själasörjaren byttes ut mot en kurator eller psykolog, Guds ords förkunnare ersattes av folktalare. Axel Hägerström och Ingemar Hedenius bekräftade den nya ordningen: Framtiden tillhör vetenskapens och demokratins människor. Vetenskapen väger och mäter och demokrater röstar om makten.

Reformer i vetenskapens spår kunde beröra livets alla områden och förvandla dem till hanterlig vardag. Om människan var ett djur eller en högre stående varelse var i hög grad en fråga om tolkning och uppfattning. Dessutom måste vi välja själva. Hela verkligheten ligger inte öppen för en okularbesiktning. För materialisten finns ingen skönjbar mening med livet, utan människan får själv ge det mening. Kyrkans lära, med förestavade villkor för livet och evigheten, framstod för de flesta som mindre trovärdig än positivism och nihilism. Människan kunde förvisso leva livet med en gudstro, men också utan. Värdeomdömen, liksom utsagor om det hinsides, framstod för allt fler som subjektiva, teoretiskt meningslösa, alldeles som Hägerström sagt.

Ett av de för blotta ögat osynliga ting man inte borde spekulera kring var det befruktade ägget. Vårt mystiska ursprung kunde inte observeras med ögat. Valet stod öppet att i egen kraft rikta in sig på det begripliga, det som kunde genomskådas och uthärdas, det med rimlig ansträngning genomförbara. Människor skaffade sig en ny och tillkämpad syn på det biologiska

livet, på samlevnaden och på avkomman.

Man kunde säga, med tanke på att Svenska kyrkan formellt skildes från staten år 2000, att tusen år av kristen bekännelse tagit slut. Men idag går aborter på nytt att ifrågasätta. Den medicinska vetenskapen har öppnat mångas ögon för vilken potential ett foster i livmodern har. EU-inträdet har visat på väsentliga skillnader mellan ländernas lagar. På senare år har också RFSU:s och ledande politikernas vision om att exportera svenska lagar avslöjat att abortfrågan inte är utagerad.

Tillkomsten av den nya abortlagen 1974 vittnar om en djupgående sekularisering. Det offentliga Sverige, liksom stora delar av det övriga Europa, reserverar sig inte bara mot kristet tänkande utan också mot naturrätten i världssamfundet och stora delar av den humanistiska traditionen i Västerlandet. Äldre, kristet influerad lagstiftning för livets helgd ersätts 1974 av en ny lag om "rätt till abort". Till motiven för den nya lagen hör att samhället och människors livsstil förändrats, att opinionen i moraliska frågor svängt och att en ny praxis redan vunnit insteg genom tvåläkarintyget och genom socialt motiverade tillägg till 1938 års lag. En etik och rättstradition äldre än Europas civilisation överges till förmån för en ny rättsideologi, föreställningen om en suverän, moraliskt immun och oantastlig folkvilja. För riksdagen som lagstiftare handlar det bara om att bekräfta en förändring som i det sekulariserade perspektivet anses medicinskt, humanitärt och politiskt motiverad.

Samtidigt byts det äldre juridiskt religiösa perspektivet mot ett pragmatiskt socialt. Abort blir nu en fråga om subjektiv lämplighet. Detta förutsätter att fostret inte uppskattas till sitt fulla värde som människa. Läkarkåren har, uppenbarligen motvilligt, övertagit tolkningsföreträdet i frågor om människans kropp. Föreställningar om ett ursprung enligt evolutionsteorin har kommit i stället för den kristna skapelsetron. Filosofer och vetenskapsmän med utilitaristisk eller nihilistisk inriktning går parlamentarikerna till mötes genom att tillhandahålla en retorik för de önskade besluten (se ovan ss 6 ff, 22, 28, 36). Den nya abortlagen medför därför en nedvärdering av det ofödda barnet i förhållande till lagstiftningen under den kristna perioden och i förhållande till länder med restriktivare abortlagar. Detta framställs emellertid inte som en tillbakagång för människovärdet utan som en framgång för vetenskap och politik.

Kyrkans grepp om själarna hade mattats. Det socialdemokratiska partiet arbetade på att avkristna Sverige. "Ned med tronen, altaret och penningpåsen!" kunde man läsa på plakat vid demonstrationerna på första maj 1908. Arbetarpartiet valde emellertid att i det längsta behålla greppet om statskyrkan, för att desto bättre kunna påverka den i sekulariserande riktning, en strategi med Arthur Engberg och Ragnar Edenman som märkesmän. Noteras bör att Engberg studerade för Axel Hägerström och var anstucken av tidstypisk antisemitism och rasbiologi, även om han senare reviderade sina uppfattningar.

Oppositionen mot vad denna utveckling förde med sig, hypostaserad i lobbyn mot lagförslaget 1971 och den friare samlevnad det var uttryck för, uppfattades säkert som reaktionärer utan förståelse för de praktiska lösningar som kommit att efterfrågas. Till detta bidrog tidningspressen, ofta snabbt att ställa vetenskap och vidskepelse emot varandra. Som synbara förlorare stod framför allt kyrkor och andra religiösa organisationer bland remissinstanserna. Dit hörde dåvarande ärkebiskopen och det nybildade (ännu ej i riksdagen) partiet KDS och dess ungdomsförbund, som på den kristna lärans värdegrund hävdade ett människovärde som inte låter sig reduceras till vad ögat ser, till laboratoriets agenda, termer och metoder. De sade klart ifrån att konflikten mellan den kvinna som inte vill föda och hennes barn som har rätt till samhällets skydd är olöslig inom den aktuella vetenskapens och politikens område. För att lösa konflikten måste man gå utanför det empiriska området och i principer och perspektiv söka en människovärdets unika lösning. Människans värde framgår inte av det observerade. Det måste avgöras genom en tolkning av det empiriska materialet. Det unika människovärdet, det specifikt mänskliga, låter sig inte reduceras till eller bekräftas av sinnlig erfarenhet. För de politiker som ville införa fri abort var motståndet entydigt knutet till kyrkorna och deras tradition. De har inte lyckats urskilja att abortfrågan i sig rymmer en etisk problematik oberoende av all religion.

I den debatt som förts efter abortlagens införande 1975 har spänningen ökat mellan dem som fortsatt hävda en reduktionistisk människosyn, t ex utilitarister som rättighetsetikern Michael Tooley och djurrättsfilosofen Peter Singer, och dem som med perspektiv från en religiös eller

filosofisk tradition hävdar människolivets okränkbarhet alltifrån konceptionen och hennes suveräna ställning i världen. Vår egen Torbjörn Tännsjö, numera professor i praktisk filosofi i Stockholm, är öppen för att inte all mental aktivitet kan reduceras till hjärnans verksamhet. Han kan också, liksom flertalet svenska filosofer, strykas från listan över dem som finner abort oproblematiske.

Den katolska kyrkan har på tvåtusen år inte nämnvärt ändrat sin syn på abort. Det finns en stark underström av mystik och centrering kring människan som moralisk agent i den samtida filosofin och samhällsdebatten. En livskraftig och under senare år särskilt uppmärksam linje förenar som framgått de judiska tänkarna Rosenzweig, Buber och Lévinas. De betonar vårt ansvar för den andre; den ringa, svaga helt utlämnade och försvarslösa människa man ser som uthållbarare från en högre värld våra sinnen inte når. Detta sätt att se på fostret har använts av den svenske läkaren och abortmotståndaren Per Sundström. Han har debatterat med Tännsjö och Christian Munthe i *Filosofisk Tidskrift*. Eftersom kristdemokraterna (tidigare Kristen Demokratisk Samling) i sina senare manifest anslutit sig till den gällande abortlagen, har abortmotståndarna där kommit att verka för marginella förändringar, samtidigt som engagemanget för de ofödda organiserats utanför det politiska livet. Katolikerna genomför med organisationen Respekt en systematisk ansträngning att nå ut med den klassiska synen på fosterfördrivning. Exempel på religiöst neutrala nya rörelser är Alternativ till abort och Ja till livet. Jag har särskilt följt den senare organisationen. Den arbetar mycket målmedvetet och har fram till våren 2009 letts av en överläkare i Halmstad, Tomas Seidal.

Med tanke på vilken stor förändring abortlagen skulle medföra, kan det verka förvånande att så många remissinstanser var positiva till abortkommitténs förslag. Det förvånar också att staten låtit ett stöd hos de många politiserade instanserna motivera en desavouering av vårdens och sjuvårdens professioner. Riksdagens majoritet har i remissrundan inför lagen uppenbarligen tagit stor hänsyn till vad den statliga och kommunala administrationen, vad landsting och kommuner och icke sakkunniga fackliga organisationer haft att anföra, medan läkarnas, prästernas, kyrkornas och barnmorskornas invändningar bara har körts över. Idag står moderniteten mindre stark än 1974, liksom dess primus motor av naturvetenskaplig reduktionism och positivism. Det läggs ännu motioner om abortlagstiftningen och därmed sammanhängande frågor, t ex behovet av en samvetsklausul av det slag som är vanligt utomlands. Europasamarbetet leder många att ställa samma frågor i alla medlemsländer. Det är inte självklart att en abortlag lika liberal som den gällande skulle bli antagen idag. Svenska kyrkans politiska ledning och flera andra trossamfund tycks emellertid vara vunnna för den breda samförståndspolitik som är så typisk för Sverige. Motioner till kyrkomötena i abortfrågan har som regel varit uttryck för missnöje med den rådande ordningen och har som regel också avslagits efter mer eller mindre samstämmiga utlåtanden av läronämnden. När motionärer kräver att Svenska kyrkan hos riksdagen skall begära en översyn av abortlagen säger kyrkomötet nej (Svenska kyrkan 2002).

Fosterfördrivning som begrepp för det som nu kallas abort togs givetvis bort 1974. Idag finns termen kvar i den inskränkta betydelsen av illegal abort. Det finns emellertid inget sakligt underlag för en i förhållande till äldre lagstiftning eller modern medicin förändrad abortsyn. Allt som finns är den politiska viljan att ersätta de gamla samlevnadsformerna med en till synes total öppenhet vad folk vill ha idag, eller vad politikerna och etablissemanget tror att de vill ha. Eutanasin som ännu en medicinsk specialitet kan, särskilt som en utväg i livets slutskede, vara på väg in i den svenska vården. Den prövades i mera allmän form av nazisterna, inom ramen för samma positivistiska rättssyn som Sverige hyllar, men vid Nürnberggrättegångarna fördömdes den kategoriskt av världssamfundet. De ansvariga, bl a läkaren Karl Brandt, dömdes till döden för brott mot mänskligheten. Ändå är det ett faktum: När dödshjälp diskuteras är det precis som när den nuvarande abortlagen röstades igenom av riksdagsmajoriteten egentligen ingenting annat än ett av somliga upplevt behov som åberopas, kopplat till samhällsförändringar och det faktum att den önskade tekniken finns framme, det vill säga samma tvivelaktiga ting som i 1930-talets Tyskland. Nu som då anses 1800-talets materialism och utvecklingsoptimism ha pensionerat den stränge kristne guden och den värdegrund som blivit vedertagen världen över.

Under en tid då Sverige hade kristendomen som statsreligion förknippades kyrkan med

bigotteri och förtryck. Reaktionen blev stark när den väl infann sig. Ett sekulariserat system av politisk och social ingenjörskonst bäddade för en positivistisk rättsuppfattning som inte räknar med någon ideell grund för lagen och inte erkänner någon moralisk världsordning i metafysisk mening. Majoriteten i en folksuverän stat bestämmer helt enkelt, och dess dom kan inte överklagas. Någon överordnad instans, t ex en författningsdomstol, finns inte i Sverige. Majoritetens uppfattning slår därför igenom fullt ut. För ändamålet uppfins en terminologi som legitimerar förändringen: Gynkologin har som all vetenskap en dialog med statsmakterna, under ömsesidig påverkan. Terminologin kring fosterstadiet och de olika ingreppen på havande kvinnor och deras foster speglar en inriktning av aktörernas vilja. När man använder begrepp som zygot, embryo, foster och barn vid olika tidpunkter under graviditeten, skapas förutsättningarna för att behandla dem olika.

Skillnaderna mellan äldre och nu tillämpad värdegrund är alltså många. Där den kristna kanoniska rätten byggde på vördnad för livet, bygger den positiva på vad folket vill. Den utgår från att fostret inte har något egenvärde eller att dess värde är förhandlingsbart och att den gravida kvinnan är lämpad att avgöra barnets betydelse, värde och liv. En liberalisering av lagen genomförs därför i en gråzon av kompromisser mellan vad man vill och vad man faktiskt vet. Bevisningen av vad ett barn är, när livet börjar och vad människovärde är, och när det eventuellt börjar, problematiseras. Så har det inte varit tidigare. Under hela den kristna perioden har människan varit sedd som skapad av Gud och insatt i världen som dess förvaltare. Hennes liv har varit heligt. Hennes ärende har varit heligt. Hennes värde och särställning i skapelsen, hennes liv i en vardag hon förvaltar på Guds uppdrag, har ansetts självklara eller möjliga att utläsa ur Skriften. Den världsuppfattningen har sin utgångspunkt i ett inre skådande, i tron. Den är oförenlig med sekulariseringens uppfattning att kunskap om människolivets egenart kan förvärfvas utifrån. Den sätter gränser för empirins välde.

Den katolska inställningen bevarades genom reformationen och som framgått ovan (s 9 ff) har den inte rönt någon opposition från de protestantiska kyrkorna i Sverige förrän under de två senaste decennierna, och då betingat av ett politiskt tryck och anpassningar utan teologisk grund. Kyrkostrategen Göran Möller skriver på Svenska kyrkans hemsida på internet, att hans samfund inte tar avstånd från rätten till abort. Vi märker samma anpassning också i de samfund som under statskyrkosystemets tid kallades frikyrkor. Kristdemokraternas partiledare Göran Hägglund har som framgått även verkat för 2007 års tillägg till lagen, samtidigt som Civitas' grundare Lars F Eklund, mycket kunnig i personalism, naturrätt och kristdemokrati, lämnat partiet och dess styrelse i protest.

LITTERATURFÖRTECKNING

Politiska dokument

Abortfrågan, Remissyttranden över 1965 års abortkommittés betänkande *Rätten till abort* (SOU

1971: 58), SOU 1972: 39, Justitiedepartementet, Stockholm 1972

Abort i Sverige: Betänkande av Utredningen om utländska aborter, SOU 2005: 90, Stockholm 2005

Barnets rättigheter och samhällets skyldigheter, Stockholm 1991

Demokrati och makt i Sverige, maktutredningens huvudrapport, SOU 1990: 44, Stockholm 1990

Demokratis grundlag, SNS demokratiråd 2004 (Olof Petersson, Lauri Karvonen, Eivind Smith, Birgitta Swedenborg)

Den gravida kvinnan och fostret - två individer, slutbetänkandet av utredningen om det ofödda barnet, SOU 1989: 51

Det svårfångade människovärdet - en debattskrift, Statens Medicinsk-Etiska Råd, Stockholm 1991

Kristdemokraterna: På livets sida; medicinsk-etiskt handlingsprogram, Stockholm 1997

Kunglig Maj:ts proposition nr 70 år 1974 med förslag till abortlag m m, Riksdagen, Stockholm 1974

Kyrkomötet, Svenska kyrkan: Kyrkolivsutskottets betänkande 2002:3 Abortfrågan

Olika former av normkontroll, SOU 2007: 85

Riksdagen 1997/98, motion So267 av Gustaf von Essen m fl (m, kd)

Riksdagstryck 2006/2007: Regeringens proposition 2006/07: 124

Rätten till abort, 1965 års abortkommitté, SOU 1971: 58, Justitiedepartementet, Stockholm 1971

Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter, Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter: http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?id=70&module_instance=3&action=pod_show, Regeringskansliet 2009

Socialutskottets betänkande nr 21 år 1974, Riksdagen, Stockholm 1974

Övrig litteratur

Abort och kristet ansvar: Ett utlåtande av nordens katolska biskopar (utan förlag, Stockholm, 1971)

Alm, Erika: "ett emballage för inälvor och emotioner", *föreställningar om kroppen i statliga utredningar från 1960- & 1970-talen*, Göteborg 2006

Almäng, Jan: "Embryots själ", i *Signum* nr 2, 2006

Anderberg, Thomas & Persson, Ingmar: *Abortetik*, Lund 1987

Andrén, Carl-Gustaf & Görman, Ulf, red: *Etik och genteknik, filosofiska och religiösa perspektiv på genterapi, stamcells forskning och kloning*, Nordic Academic Press 2004

Bernitz, Ulf: "Gör inte EU till syndabock" i *Svenska Dagbladet* 2007-02-01

Bischofberger, Erwin: *Kroppens etik*, Örebro 2002

Bischofberger, Erwin: *Människovärdet vid livets gränser*, Uppsala 1992

Björck, Anders: Brev till författaren 2000-03-21

Braw, Christian: *Åter till Gud, Trons mönster hos Augustinus*, Skellefteå 1994

Broberg, Gunnar & Tydén, Mattias: *Oönskade i folkhemmet, rashygien och sterilisering i Sverige*, Värnamo 1991

Bruchfeld, Stéphane & Levine, Paul A: . . . om detta må ni berätta . . ., Regeringskansliet, Levande historia, Stockholm 1998

Bygdeman, Marc & Persson, Ingmar: "Abort" i *Nationalencyklopedin*, Höganäs 2003

Collste, Göran: . . . människorna, som är skapade till Guds avbilder, Människovärdesidén i tidig kristen tradition, i *Hälsosamma tankar*, Falun 1995

Dahlberg, Gunnar/Gammeltoft, S A: *Boken om kvinnan I, II*, Örnkrona 1959

Djurfeldt, Olof: *Rätten till liv: Ett alternativ till abortkommitténs betänkande "Rätten till abort"* (SOU 1971:58), Göteborg 1971

Feministen: www.feministen.org, hemsida 2003-09-09

Hagerman, Maja: *Det rena landet: Om konsten att uppfinna sina förfäder*, Prisma, Stockholm 2006

Hansson, Lilly (red): *Det svårfångade människovärdet*, Stockholm 1991

Hede, Maria m fl: *Det svåra valet, en bok om abort*, Kristianstad 1994

Hennel, Lena: "Hägglunds abortutspel saknar rättslig grund" i *Svenska Dagbladet* 2007-02-08

Horgby, Ingvar: "Begreppet person" i *Hälsosamma tankar*, Falun 1995

Hägerström, Axel: *Rätten och staten*, Stockholm 1963

Hägglund, Göran: "'Av yttersta vikt att abort erbjuds utländska kvinnor'" i *Dagens Nyheter* 2007-04-21

Irigaray, Luce: *Könsskillnadens etik och andra texter*, Stockholm/Stehag 1994

Ja till livet: www.jatillivet.se

Johannes Paulus II: *Livets evangelium*, Malmö 1999

Jones, David Albert: *The soul of the embryo*, London 2005

Josephson, Ulla: *Världsbilden hos blivande läkare*, Lund 1995

Karlsson, Gunnel: "Den känsliga abortfrågan, Konsten att undvika konflikt" i Florin/Sommestad/Wikander (red): *Kvinnor mot kvinnor*, Norstedts, Stockholm 1999

Katolska kyrkans katekes, Catholica, Vejbystrand 1996

Kemp, Peter: *Lévinas - en introduktion*, Daidalos, Uddevalla 1992

Landgren, Per: "Genetikens tvivelaktiga idéhistoria" i *Inte bara Hitler*, Skillingaryd 1998

Leissner, Maria/Wikström, Cecilia/Ohlsson, Birgitta: "Tala klarspråk om fri abort" i *Göteborgs-Posten* 2009-01-22

Lévinas, Emmanuel: *Etik och oändlighet*, Stockholm/Stehag 1993

Lévinas, Emmanuel: *Tiden och den andre*, Stockholm/Stehag 1992

Lindqvist, Inge: *Abortlagen med kommentarer*, Stockholm 1975

Lönquist, Gunnar: E-postbrev till författaren i maj 2005

Mellgren, Fredrik: "Biståndspengar kan betala abort i Sverige", *Svenska Dagbladet* 2006-04-16

Moder Teresa: *Ställ barnet i centrum*, Uppsala 1997

Möller, Göran: E-postbrev till författaren 2003-10-06

Nilsson, Lennart & Hamberger, Lars: *Ett barn blir till*, Vicenza 2003

Nordenfelt, Lennart (festskrift): *Hälsosamma tankar*, Falun 1995

Nordin, Svante: *Från Hägerström till Hedenius*, Trelleborg 1983

Palmblad, Eva: *Den disciplinerade reproduktionen*, Smedjebacken 2000

Paulus VI: *Humanae Vitae*, Påven Paulus VI:s encyklika om äktenskap och ansvarsfullt föräldraskap, Malmö 2007

Peperzak, Adriaan T; Critchley, Simon; Bernasconi, Robert (red): *Emmanuel Lévinas: Basic Philosophical Writings*, Indiana University Press 1996

Pernoud, Régine: "Från objekt till person", ur *La femme aux temps des cathédrales*, i *Theologia* nr 4 2005, Skellefteå 2005

Perselli, Jan: *Fostersyn i svensk rätt*, Linköping 1998

Peterson, Olof: "Domstolarnas kontroll över förvaltningen" i *Nordisk Administrativ Tidsskrift*, 81, 2000

Piltz, Anders: *Mellan ängel och best*, Smedjebacken 1993

Ramberg, Anne: "Demokrati, makt, ansvar och maktindelning" i *Advokaten* nr 8/2003

Ramel, Björn: "Anders Milton ska leda ny abortgrupp" i *Läkartidningen* nr 16/2008
 Ratzinger, Joseph: *Christianity and the Crisis of Cultures*, San Francisco 2006
 Ratzinger, Joseph: "Europas andliga fundament" i *Signum* 9/2004
 RFSU: www.rfsu.se
 Seidal, Tomas: "Ett sjukt samhällsklimat" i *Inte bara Hitler*, Skillingaryd 1998
 Seidal, Tomas m fl: *Alla är vi barn från början*, Falun 1994
 Singer, Peter: *Praktisk etik*, Falun 1996
 Strömberg, Tore: *Rättsfilosofins historia i huvuddrag*, Lund 1989
 Sundström, Per: *Abortetik i ny dager*, Falun 1994
 Sundström, Per: *Det hippokratiska arvet - den medicinska etikens historia, tecknad utifrån källtexterna*, Falun 2001
 Svenska kyrkan: Kyrkomötena 1998, 2002, 2003; Kyrkolivsutskottets betänkande 2002:3
 Abortfrågan, Uppsala 2002
 Svenska kyrkan: www.svenskakyrkan.se: "Svenska kyrkan tar inte avstånd från rätten till abort"
 Svenska kyrkans fria synod: *Till vägledning: Inför abortfrågan*, Klockrike 1993
 Svensson, Alf: Brev till författaren 1997-06-12
 Svenungsson, Jayne: "Det sekulära Europa vilar på andlig grund", *Svenska Dagbladet* 2005-09-07
 Sveriges Television: "Vem kan man lita på?" TV2 2003-11-15
 Swärd, Stefan: *Varför Sverige fick fri abort*, Angered 1983
 Thunander, Rudolf: *Förbjuden kärlek*, Atlantis 1992
 Tooley, Michael: "Ett försvar för abort och spädbarnsavlivande", i *Abortetik, en antologi filosofiska texter utgiven av Thomas Anderberg & Ingmar Persson*, Lund 1987
 Tännsjö, Torbjörn: *Du skall understundom dräpa!*, Smedjebacken 2001
 Weigel, George: *The Cube and the Cathedral*, New York 2005
 Wejryd, Anders: Brev till författaren 1997-02-24
 Wejryd, Anders: *Närvarande - herdabrev*, Malmö 1998
 Wikström, Cecilia: "Vi måste stå emot de katolska krafterna i Europa" i *newsmill.se* 2009-03-24
 Woods, Thomas E Jr: *How the Catholic Church built Western civilization*, Washington 2005
 Wretmark, Gerdt: *Etik i vården*, Lund 1983

Upplysningar

Ulf Bernitz är director vid Institute of European and Comparative Law, University of Oxford, samt professor i europeisk integrationsrätt vid Stockholms universitet.
 Gunnar Biörck (1916-1996) var bl a professor i medicin, överläkare vid Serafimersjukhuset, livmedikus vid kungliga hovstaterna och värdekonserverativ riksdagsman för moderaterna. Hans tal i riksdagen gavs ut 1986.

Civitas är ett oberoende idéinstitut som verkar för den västerländska politiska traditionens klassiska, kristna och humanistiska idéer såsom de uttrycks i begrepp som personalism, naturrätt, subsidiaritet, solidaritet och omsorg om det gemensamma bästa. Fil lic Lars F Eklund är dess direktor.

Christian Munthe är professor vid inst för filosofi, lingvistik och vetenskapsteori vid Göteborgs universitet.

Göran Möller, teologie doktor och docent vid Uppsala universitet, är teologisk sekreterare och samordnare av det teologiska arbetet i kyrkokansliet vid Svenska kyrkan i Uppsala samt sekreterare i Teologiska kommittén.

Lennart Nordenfelt är professor vid institutionen för Hälsa och samhälle vid Linköpings universitet.

Charles Péguy var en fransk poet och essayist som stupade i första världskriget 1914. Han inspirerades av socialism och nationalism, men också av katolskt tänkande.

Jan Perselli är universitetslektor vid Linköpings universitet.

Olof Petersson är professor i statsvetenskap och expert på författnings- och demokratifrågor vid Studieförbundet Näringsliv och Samhälle, SNS.

Joseph Ratzinger blev Johannes Paulus II:s efterträdare som påve år 2005 och antog då namnet Benedictus XVI. Han var tidigare, som teologisk doktor på en avhandling om Augustinus och docentarbete om Bonaventura, professor i bl a Tübingen och Regensburg, ärkebiskop, prefekt för Vatikanens

troskongregation, ordförande för påvliga bibelkommissionen samt från 1993 resp 2002 kardinalbiskop och dekan för kardinalskollegiet.

Tomas Seidal var till 2009 ordförande för Ja till livet och efterträddes då av Gunilla Gomér. Han är docent i biomedicin och verksamhetschef vid avdelningen för klinisk patologi och cytologi vid Länssjukhuset i Halmstad.

Per Sundström, född 1955, är läkare och fil dr i medicinsk etik och filosofi, har varit professor i medicinsk etik.

Torbjörn Tännsjö är sedan 2002 Kristian Claëson-professor i praktisk filosofi vid Stockholms universitet.

Winton, Ronald R, född 1913, australiensisk läkare och under en period ordförande för den medicinetiska kommittén vid World Medical Association.